

izvirno znanstveno delo
prejeto: 1999-10-26

UDK 351.744(450.361)"1777"

TRŽAŠKO PODEŽELJE IN POLICIJSKI RED IZ LETA 1777. KRATEK SPREHOD MED ČRKO IN STVARNOSTJO

Aleksej KALC

Narodna in študijska knjižnica Trst, Odsek za zgodovino, IT-34138 Trieste, Via Petronio 4
Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18

IZVLEČEK

Leta 1777 stopi v veljavo na tržaškem teritoriju, to je na agrarnem območju tržaškega občinskega ozemlja, ki sestoji iz sovesk in vasi, Policijski red za tržaško podeželje (*Regolamento di Pulizia di Campagna*). Ukrep sodi v okvir reforme in prilagoditve policijskega sistema potrebam vsestransko razvijajočega se mesta in zasleduje dvojni namen: izboljšati javni red in varnost območja, ki sta trpela zaradi nespoštovanja in ohlapnega izvajanja pravnih norm, ter ustvariti na ta način pogoje za boljšo varnost mesta. V prispevku sta predstavljena historiat in vsebina policijskega reda. V drugem delu avtor s pomočjo policijskih zapisnikov analizira neposrednejše učinke policijskega reda, izpostavlja o odnos in ravnanje prebivalstva ter pomembnejše problemske aspekte v zvezi z njegovim izvajanjem. Govor je tudi o položaju vaškega župana in njegovi vlogi v okviru policijskega sistema, nazadnje pa se avtor sprašuje o morebitnih dolgoročnih vplivih policijskega reda na razmerja med mestom in podeželjem kot tudi znotraj posameznih podeželskih skupnosti.

Ključne besede: javna uprava, policija, Trst, tržaško podeželje, Pietro Antonio Pittoni, 1777, "Policijski red za tržaško podeželje"

THE TRIESTE COUNTRYSIDE AND THE POLICE RULE OF 1777. A SHORT WALK BETWEEN LETTER AND REALITY

ABSTRACT

In 1777, the so-called Police Rule for the Countryside Order (*Regolamento di Pulizia di Campagna*) came into force in the Territory of Trieste, i.e. in the rural part of the Trieste municipal area. This regulation was enacted within the reform and adaptation of the police system to the needs of the generally developing free port town and had two basic aims: to improve public order and security of the region, which were insufficient due to the disrespect and loose implementation of legal norms, and thus to create conditions for a greater security in the town. The article presents a coherent account and the contents of the Police Rule. In the second part the author examines, with the aid of various police minutes, the direct effects of the Rule, stressing the attitude of the population as well as some significant aspects of its implementation. The author also presents the position of the village mayor and his role within the police system. At the end he discusses the eventual long-term impact of the Rule on the relationship between the city and the countryside as well as on the relations within the single village communities.

Key words: public administration, police, Trieste, Trieste countryside, Pietro Antonio Pittoni, 1777, "Trieste Countryside Police Rule"

UVOD

Razvojni procesi, ki so od srede 18. stoletja korenito spreminjali tržaško lice in družbeno-gospodarsko stvarnost, so sproti izpostavljali tudi neustreznosti upravno-političnih služb in potrebo po njihovem preostroju. Ob večanju mestne naselbine, širjenju trgovsko-pristaniških objektov in javne infrastrukture, doseljevanju tisočev novih prebivalcev najrazličnejšega geografskega, socialnega in kulturnega izvora ter pospešenem pomorskem in kopenskem tujskem prometu je prihajalo še posebej do izraza vprašanje učinkovite policije. Zagotavljanje varnosti, javnega reda in tudi moralnih načel ter jamstev upravno-politično-gospodarske narave, ki so tisti čas sodila med policijske pristojnosti, so predstavljali temeljne opornike rasti prostega pristanišča in politiki privabljanja trgovsko-pomorskega podjetništva ter kapitalov.

ZA USPEŠNO RAST LUKE STA POTREBNA VARNOST IN RED

V kontekst prilagajanja policije kot osnovnega sredstva "dobrega vladanja" potrebam vse bolj živahnega tržaškega družbeno-gospodarskega dogajanja je sodil tudi Policijski red za podeželje (Regolamento di Pulizia di Campagna) iz leta 1777. Pomenil je pravzaprav enega izmed ključnih korakov v strukturalni in poslovalni prenovi policijske uprave, ki jo je od šestdesetih let pa vse do 1801 posebej baron Pietro Antonio Pittoni (Gradiška 1730 - Trst 1807). To je bil eden izmed najmarkantnejših in najznačilnejših likov takratne tržaške javne uprave. Kot policijski direktor (od 1768) in nato tudi kot okrožni glavar (od 1783) si je prizadeval pospeševati svobodomiselnega in liberističnega duha nasproti monopolnim, korporativnim in protekcionističnim principom, v čemer je kot zastopnik novonastale tržaške merkantilne in kulturne miselnosti videl predpostavke za napredek na vseh področjih družbenega življenja. Kot visoki javni funkcionar in vsestransko podkovana ter vplivna osebnost je zapustil močan pečat ne samo v strukturah in sistemu upravljanja zadev v njegovi pristojnosti, ampak posredno tudi v procesu oblikovanja tržaškega družbenega tkiva, saj je kot garant dobrega reda in javnega blagostanja imel besedo tudi pri uravnavanju dotoka in sedimentacije novega prebivalstva v mestu.¹

Pittoni, čigar kariera pri tržaški policiji se je začela leta 1763 v svojstvu asistenta (BC, AD2), je kmalu uvidel okornost in nefunkcionalnost policijskega sistema, ki je klesal pod težo zahtev in nemočno popuščal ohlapnejši veljavi predpisov. Leta 1768 je problem sprožil pred C. k. Komerčno intendanco za Primorje in predložil načrt za reorganizacijo sistema. Ta je deloval

na podlagi leta 1755 izdane instrukcije (BC, AD1), ki je za upravljanje policijskih zadev predvidevala pri komerčni intendanci posebno komisijo, sestavljeno iz enega intendantnega svetovalca, enega odbornika, imenovanega s strani sodnega dvora (Corte), dveh provizorjev iz vrst magistrata in enega aktuarja. Zadeve so se obravnavale na ravni komisije, ki je pošiljala zapisnike v potrditev intendantu in šele nato odredjala posege izvršilnim organom. Ti so zopet morali poročati komisiji in od nje čakati odgovore na morebitne pripombe. Skratka, okorno kolesje, ki je ob redkem sestajanju komisije oteževalo reševanje tudi manj pomembnih zadev in močno omejevalo ustanovo v njenih funkcijah. Drugo oviro učinkovitejšemu poslovanju je predstavljalo osebje izvršilnih organov, ki ga je Pittoni z znano prostodušnostjo ožigosal za "plačance brez vsakršne avtoritete, poguma in gorečnosti". Mislil je zlasti na biriča, ki naj bi se mu vselej le izgovarjal in "tožil, da nima od česa živeti in da ne more zaupati svojemu moštvu, ker je slabo plačano". Prizanesel pa ni niti nosilec drugih pristojnosti, od komisarja, zadolženega za izvajanje tržničnega reda (Commissario di Piazza), do justicijarijev (Giustizieri) (AST, CRG, 102, 16. 7. 1768; 12. 8. 1781).

Temeljni točki Pittonijevega predloga za prenovitev sistema sta bili: prvič, zaupanje izvršne funkcije policijskemu komisarju (Comissario di Pulizia), človeku visokega državniskega in moralnega čuta in ugleda, ki naj neposredno skrbi za izvajanje zakonskih predpisov, meri prek dnevnega stika utrip stvarnosti na terenu in nadzoruje delo podrejenih organov; drugič, pospešitev policijskega postopka z neposrednejšim pristopom in agilnejšo metodo poslovanja. Ta je namesto prejšnjih formalnosti predvidevala sestavljanje dnevnih zapisnikov (Giornali di Pulizia) o vseh obravnavanih zadevah, prek katerih je deželna oblast nadzorovala delovanje policije in po potrebi intervenirala s pojasnili, instrukcijami in odredbami. Komerčna intendantca je Pittonijeva načela sprejela in ga z dekretom 16. julija 1768 imenovala na mesto policijskega komisarja (BC, AD2). Novi prijemi so se tudi zaradi komisarjeve zagnanosti in ambicioznosti izkazali za posrečene in njihovi učinki so se odražali v bistveno izboljšanem stanju javnega reda. Intendantna komisija za policijske zadeve, ki so jo bili po letu 1768 ohranili kot nadzorno telo, je tako kmalu postala nepotrebna in so jo zato ukiniteli (AST, CRG, 102, 12. 8. 1781).

Katere so bile, nekoliko konkretnije, zadeve in zahtevnosti, ki jih je pomorsko-merkantilno mesto nalagalo policijski upravi? Na področju zagotavljanja javnega reda in varnosti je prednjačilo nadzorstvo nad prebivalstvom, zlasti nad številnimi prišleki, ki so se tu pojavljali občasno, kot na primer trgovci, mornarji ali

¹ Podrobneje o svojevrstni in v mnogih aspektih kontroverzni osebnosti barona Pittonija ter o njegovem operatu v: Tamaro (1942/43, 7-22); Dorsi (1989, 137-141).

potujoči obrtniki, oziroma so tu iskali trajnejše zaposlitve in nastanitve. Med njimi je bilo ničkoliko takih, ki jim je mesto nudilo ugodno okolje za življenje od miloščine ali malega kriminala, in druge t. i. svojati, ki je predstavljala potencialno nevarnost za urejene razmere. Za preprečevanje kriminala in nemoralnih pojavov je bila ob represiji policija močno zaposlena z obsežno preventivno monitoražo tujkega gibanja (prek nadzorovanja javnih lokalov in prenočišč ter celotnega terena s pomočjo zaupnikov itd.) in s filtriranjem dotoka novih priselkov tako po morskem kot po zemeljski poti, pričemer je avtomatično izločala "sumljive in nečedne osebe, zlikovce, lenuhe" ter drugo "slabo ljudstvo". V skrbi za uspešno družbeno in gospodarsko rast je, zlasti od splošne šolske naredbe iz leta 1774 dalje, ko se je začelo uvajati obvezno ljudsko šolanje, bila dolžna vse bolj bdeti tudi nad vzgojo in poklicnim izobraževanjem mladine. Pomembno varnostno opravilo v aglomeratu, kjer se je trlo ljudstva in najrazličnejših obrtnih dejavnosti, je bila nenazadnje preventiva za preprečevanje požarov, kar je pomenilo v prvi vrsti skrb za strogo izvajanje gradbenih protipožarnih predpisov in pravil, ki so urejala potencialno nevarne dejavnosti.

Drugo področje "dobre policije" je bila skrb za obilje živeža in ponudbo uslug, pri čemer si je Pittoni posebej prizadeval z uveljavljanjem "svetle" vladne liberistično usmerjene zakonodaje, namenjene pospeševanju prostega tržišča in svobodne konkurence. Deloval je v korist čim širše ponudbe, njegovo osebje pa je nadzorovalo spoštovanje tržničnega reda in prodajnih pravil, preverjalo kvaliteto blaga in točnost mer. Ravno tako pomembno je bilo še področje čistoče in higiene, ki je obsegalo nadziranje smetarske službe, higienskih razmer v delovnih prostorih, odpravljanje nezdravih razvad in navajanje k boljši snagi v zasebnih stanovanjih, pa tudi - v sodelovanju z drugimi pristojnimi upravami - skrb za zunanjo podobo mesta, urejeno stanje poslopij, cest in drugih objektov ter mnoge druge zadeve, kot na primer primerno pokopavanje mrličev.

Do take stopnje poslovanja in polnega uresničenja Pittonijeve zamisli je vsekakor prišlo šele z letom 1776. Pod pokroviteljstvom cesarsko kraljevega gubernija, ki je tisto leto nasledil komerčno intendanco, je bil takrat policijski upravni sistem deležen še treh pomembnih dopolnil (AST, CRG, 102, 12. 8. 1781). Policijski direkciji - ta je leta 1770 zamenjala komisariat - je bila poverjena inšpekcija nad zavodom za revne (Casa dei Poveri), na katerem je temeljil javni sistem socialnega skrbstva in ki je zaradi pomanjkanja sredstev za razvijanje ločenih struktur do tedaj združeval pod isto streho zdravstveni konzervatorij in karitativne posege za blažitev socialne bede. Imenovanje policijskega ravnatelja za inšpektorja je bilo ob notranjem organizacijskem in pravnem preustroju namenjeno razvoju ustanove v smeri moderne strukture, ki ni smela več spominjati na odlagališče človeške nepokretnosti, izkriv-

ljenosti in raznoterega socialnega balasta, ampak je morala stopiti na pot diferenciranega pristopa k upravljanju vprašanj, od nudenja zdravstvene oskrbe, zatočišča nezakonskim nosečnicam, najdenčkom in sirotam do hospitiranja revežev pa tudi z ulic pregnanih beračev, mladoletnih nepridipravov in nemoralnih mladenk, ki so bili deležni prevzgoje za ponovno pošteno vključitev v družbo (Kandler, 1861, 559 sq.; Trisciuzzi, De Rosa, 1986, 19 sq.). Če upoštevamo, da je v svojstvu sirotišnice in pribežališča porodnic zavod služil širšemu tržaškemu zaledju in igral tudi vlogo zbirne postaje v postopku izločanja tujih beračev ter klatežev, lahko do konca razumemo razloge za njegovo podreditev policijski direkciji, ki je na ta način lahko ustrezneje varovala načela javne morale, vzgoje in spodobnosti.

Med pristojnosti policijskega ravnateljstva je prešla tudi gledališka direkcija (Direzione teatrale), ki je bila prej samostojna plačana funkcija. Zadolžitve na tem področju so se poleg varovanja, zagotavljanja reda in spodobnosti na javnih prireditvah nanašale tudi na samo pripravo in poslovno upravljanje javnih prireditvenih prostorov.

Tretji ukrep pa je bila združitev policijske uprave tržaškega Teritorija z mestno pod pristojnostjo policijske direkcije in naposled, leta 1777, uvedba Policijskega reda za tržaško podeželje. Ta izbira je bila povezana z vse večjim vplivom razvijajočega se mesta na njegovo ožjo okolico, ne samo na območjih širjenja urbanega aglomerata, ampak tudi na širši agrarni pas, ki je bil prav tako deležen dotoka novega prebivalstva in občutnih posestnih, družbenih in prostorskih sprememb. Po instrukciji iz leta 1755 in drugih dekretih so na tržaškem *teritoriju*, kar se tiče varnosti in javnega reda, veljali isti predpisi kot v mestu. Problem pa je bil (in se s časom pereče razraščal), da teh predpisov večinoma niso izvajali, ker leta 1768 umeščena Pittonijeva policijska komisija ni dobila pristojnosti za to območje in je svojo službo opravljala le v mejah mesta, oblastvo, zadolženo za *teritorij* (menda je bil to magistrat), pa nalogi kratkomalo ni bilo kos. Posledice so se kazale - po besedah samega Pittonija - v zakoreninjenih oblikah družbenega nereda, od moralnih razvad do prestopništva, vključno s pojavi kriminala in klateštva, ki so jih vnašali predvsem tujci in ki so ob ravnodušnosti krajevnega prebivalstva od tod ogrozili samo mesto (AST, CRG, 100, 8. 11. 1776). Policijska integracija podeželja je hotela torej doseči dvojni namen, po eni strani odpraviti vse te probleme in administrativno podpreti dvig podeželja v navezavi z razvojem središča, po drugi pa ustvariti učinkovit varnostni pas v zaščito mesta.

Policijski red za podeželje, ki ga je oblikoval policijski ravnatelj baron Pittoni in nato v celoti odobrili gubernij, je veljal za t. i. tržaški *teritorij* (Territorio), ki je obdajal *mesto* (Città) s treh strani in skupaj z njim tvoril tržaško občinsko ozemlje. *Teritorij*, katerega meja z mestom je zaradi širitve le-tega postajala v tem času vse

bolj nejasna (Pahor, 1972, 72-73), so v neposrednem obmestnem pasu sestavljale *soseske* (Contrade esterne), v zunanjem pa *vasi* (Ville). Ta delitev je izhajala iz stare srednjeveške delitve občine na območji pod in nad kraškim robom (Vena inferius in Vena superius), s to razliko, da sta s časom prešla med *vasi* tudi Lonjer in Škedenj, ki se nahajata pod kraškim robom jugovzhodno in južno od mesta (Kandler, 1846, 180). To izvira iz tipologije teh naselbin, ki so jih podobno kot pri kraških vaseh tvorile strnjene, srenjsko zamejene agrarne skupnosti, medtem ko je bila v *soseskah* poselitev razpršena in tudi zelo redka, ker so lastniki zemlje bivali večinoma v mestu. Prebivalstvo *sosesk* so tako v glavnem tvorili t. i. mandrijarji (mandriari) in kučarji, ki so ta posestva obdelovali. Kot rečeno, pa je prav v teku 18. stoletja, s šibitvijo tradicionalne mestne agrarne posesti in trgovsko orientacijo novega meščanstva, začel ta prostor prehajati sprva v zakup in s časom vse bolj tudi v last novonaseljenega, večinoma slovenskega kmečkega prebivalstva, kar so Pietro Kandler in drugi italijanski avtorji označili kot proces slavizacije tržaškega agrara (Schiffner, 1937, 17).

Z uvedbo policijskega reda so *teritorij* namesto dotedanje policijskouppravne delitve na šest gvardijanov porazdelili na 21 enot ali dekanatov, ki so se skladali z ozemlji *sosesk* oziroma *vasi*, pri čemer je prišlo tudi do natančnejšega definiranja mej med njimi (Kandler, 1846, 181; Pahor, 1972, 73). Vaški dekanati so bili Križ, Prosek, Kontovel, Opčine, Trebče, Gropada in Padriče (v tem primeru združeni v en dekanat), Bazovica (z Lipico), Lonjer, Škedenj in Bani; med *soseskami* pa Barkovlje, Greta, Rojan, Škorklja, Kolonja, Vrdela, Rocol, Spodnja Čarbola, Zgornja Čarbola, Spodnja S. Marija Magdalena in Zgornja S. Marija Magdalena. *Soseski* Čarbola in S. Marija Magdalena sta bili dotlej dve enoti, ker pa sta zajemali dokaj obsežni ozemlji, so ju za boljše upravljanje razdelili, tako da so iz njih nastale štiri *soseske* oziroma dekanati. S tem se je za dve enoti povečalo tudi število županov, poslej imenovanih tudi dekanov, ki so načelovali dekanatom in so bili zadolženi za izvajanje predpisov policijskega reda (AST, CRG, 104, 15. 9. 1777). Red so leta 1781 izdali v tiskani obliki, ki se v primerjavi z besedilom iz leta 1777 razlikuje zaradi nekaterih vsebinskih dopolnil, formalnih popravkov v formulacijah posameznih točk in preglednejše razčlenbe tvarine (AST, CRG, 102, 1781). Na tiskani akt se navezuje tudi nadaljnja vsebinska obravnava v tem prispevku.

POLICIJSKI RED ZA TRŽAŠKO PODEŽELJE: I. ČLEN...

"... uvajati med prebivalce tega Teritorija načela

dobre vzgoje, narediti iz njih pridne kmete in koristne podanike ter jih izobraziti skladno z njihovim stanom in potrebami ...". Tako je takratni tržaški guverner Karl von Zinzendorf strnil namen novega policijskega reda, sklicujoč se na politični duh in družbeno ter državniško vizijo razsvetljenega absolutizma (AST, CRG, 104, 20. 11. 1777). In "ljudska vzgoja" (Educazione pubblica), pripoznana kot "podlaga prave policije", je predstavljala tudi uvodni predmet besedila (prvi člen). Ob splošnih načelih je to izhajalo iz postavk nove šolske politike, ki je s splošno šolsko naredbo iz leta 1774 postavila temelje enotnemu in obveznemu osnovnemu šolanju, ter iz predvidenega uvajanja šolstva na tržaškem podeželju, ki se je začelo z odprtjem trivialke enorazrednice v Škedenju leta 1780.² Izražena je bila torej dolžnost vsakega očeta in matere, da privzgoji svojim otrokom človeške vrline, pobožnost in spoštljivost ter delavnost, s tem, da jih pošilja redno v javno šolo, h krščanski nauku in da jih končno v primerni starosti uvede v kmečko delo. Dekani so imeli vzajemno s krajevnimi župniki, kaplani ali kurati nalogo nadzirati in spodbujati izvajanje izobraževalnega procesa, pri čemer so bili dolžni upoštevati navodila duhovščine, ki je nosila vodilno vlogo pri npravnem in vsestranskem oblikovanju dobrega državljanja. Županom je bilo predpisano tudi redno mesečno poročanje o napredovanju javne vzgoje in ravnanju staršev, učiteljev in tudi kuratov v tej zvezi. Podobno obveznost je policijski red nalagal krajevnim duhovnikom, ki so morali seznanjati ordinariat z vsem, kar je "oviralo napredek", da bi lahko z upoštevanjem poročil z ene in druge strani sledili ustrezni politični posegi. Nazadnje je red, v smislu kazenskega postopanja zoper neprizadevnost in kršitve "tako dobrotljivega zakona", narekoval županom dolžnost ovajanja "zanikrnih očetov in mater" ter "nesramnih in nepoboljšljivih otrok", da bi se "mogla uporabiti vsa potrebna sredstva za njihovo poboljšanje".

Drugi, po obsegu najdaljši člen je obravnaval problematiko javne varnosti (Sicurezza pubblica), ki je, kot že rečeno, zaradi statusnega značaja tržaške luke predstavljala izrazito področje. Začenjal se je s predpisi o hujših kazenskih deliktih in načelih spodobnega življenja. Določal je, da morajo dekanati natančno in dosledno seznanjati kazensko sodišče o krajah, pretepih, ubojih, policijsko oblast pa o primerih pohujšivega in pregrešnega vedenja ter vsakovrstni razvrtnosti kot tudi o drobnih otroških prestopkih v družinskem krogu (nespoštljivega vedenja do staršev, neposlušnosti, kraj in podobnega). Pri tem so bili dolžni ugotavljati povratnost in nepoboljšljivost prestopnikov, da se je zoper nje ukrepalo. Za učinkovito opravljanje njegove dolžnosti pa je policijski red županu poverjal tudi pravico aretacije

2 Do konca stoletja so sledile, po načrtu, ki ga je Pittoni oblikoval leta 1784, trivialke na Katinari (1791), na Proseku (1795) in na Opčinah (1798) (Pahor, 1970, 236).

krivcev in njihovo zadostitev pravici.

Osrednji sklop varnostnih norm se je nanašal na obvladovanje dotoka prebivalstva in na ravnanje z nepoklicanimi osebami, ki so s svojo prisotnostjo in vedenjem ogrožale pravila urejene družbe. Sklicujoč se na ustrezne cesarske patente, je policijski red veleval prepoved postopanja "potepuhov in nevarnih ljudi" od "ciganov, romarjev brez ustreznih legitimacij, sleparjev, ki se izdajajo za vedeževalce", do "igralcev na sleparske igre, šarlatanov" in drugih goljufov. Župani so jih morali aretirati in izgnati s pristojnega območja. Ravno tako je bilo prepovedano delovanje oseb, ki so ponujale zdravniško ali kirurško pomoč in lekarniške pripomočke brez dovoljenja zdravstvene oblasti. Kot sumljive, se pravi potencialno nevarne, je bilo treba obravnavati tudi brezdelneže in lenuhe, zlasti pa ni bilo dovoljeno tolerirati ne tujih ne avstrijskih državljanov, ki so zakrivali kako kaznivo dejanje in so bili na begu pred pravico. V smislu opore policijski upravi mesta pri "vzdrževanju teritorija, očiščenega vsake sorte lopovov" je bil nadalje poseben poudarek na nadzoru tistih prišlekov, ki jim je mestna policija na podlagi presoje o npravnosti, namenov prihoda in možnosti zaposlitve prepovedala dostop oziroma postanek v mestu.³ Ker mnogi izmed teh niso zapuščali občinskega ozemlja (izgon iz mesta je pomenil izgon iz občine) in so se zadrževali v mestni okolici, so imeli župani nalogo aretirati jih in predati policijski direkciji, kjer so jih podvrgli predpisanim preiskovalnim postopkom in poskrbeli za prisilni izgon.⁴ V ta namen je policijsko ravnanje posredovalo županom osebna imena, krajevni izvor in opis ljudi, ki jim je bilo ukazano zapustiti tržaško ozemlje.

Glede prišlekov, ki so se nameravali ustaviti in zaposliti na območju sosesk ali vasi, je veljalo, da so smeli okoliški kmetje sprejeti v službo posle ali delavce iz tujih držav le, če so se ti predstavili z ustreznimi dokazili o dobrem vedenju. Če je šlo za avstrijske podanike pa so bili ti dolžni v skladu z vojaško zakonodajo predložiti kot legitimacijo dokument domovinskega gospostva ali okrožnega urada, kot znamenje, da je dotični dobil dovoljenje za zapustitev domovinske enote. Župani so bili poklicani, da z rednimi hišnimi kontrolami ugotavljajo spoštovanje teh predpisov, kršitelje pa je čakalo kazensko preiganjanje. Podobne varnostne prepovedi kot za kmete so bile predpisane tudi okoliškimi krčmarjem, ki so prosto lahko sprejemali pod streho le "razpoznavne popotnike (mišljeni so pripadniki višjih slojev) in furmane ter druge osebno poznane ljudi". Krčmarji, ki formalno seveda niso bili vpeti v policijski sistem, a so po svoje neuradno vendarle pripo-

Naslovnica tiskanega policijskega reda za tržaško podeželje (Teritorij) iz l. 1781 (AST, CRG, 102).

"Regolamento di Pulizia di Campagna per il Territorio di Trieste", (AST, CRG, 102).

ogli k njegovi kapilarnosti, so morali voditi register z imeni vseh gostov, ga dajati na ogled dekanu in mu z informacijami omogočiti ustrezno postopanje zoper "vse nepoznane in sumljive osebe".

Kot posebno in tisti čas zelo številčno kategorijo brezdelnežev in motilcev javnega reda je nazadnje red obravnaval berače (pitocchi), med katerimi je, podobno kot za druge prišleke, načelno razlikoval avstrijske podanike od tujcev. Slednje je bilo treba takoj in brez nadaljnega odgnati, v primeru povratništva in recidivnosti pa aretirati in predati policijski direkciji. Za berače iz avstrijskih dežel pa so veljale norme cesarskih patentov, po katerih je bila oskrba revežev v pristojnosti

3 Po cesarskem patentu 14. novembra 1757 so policijske oblasti vzdrževale evidenco vseh, ki so prihajali v mesto, in ugotavljale poklic ter druge osebne karakteristike.

4 Avstrijskega državljana, ki so mu v primeru trdovratne recidivnosti tudi trajno prepovedali vstop na občinska tla, so birci pospremili do občinske meje in ga predali sosednjim organom. Tujce pa so najpogosteje odpravili po morskem poti.

ISTRUZIONE

PER LI SUPPANI DELLE VILLE, E CONTRADE DEL TERRITORIO DI TRIESTE.

ESSENDO stato dall' Eccelso Governo graziosamente approvato il Regolamento di pulizia di campagna, ed ordinata l' esecuzione del medesimo con Editto della data d'oggi, e siccome l' adempimento delle prescritte ordinanze dipende principalmente dalla vigilanza, zelo, ed accuratezza de Suppani, viene perciò ad Esso Suppano prescritta la presente Istruzione defonta dal Regolamento medesimo, affinché abbi sempre presenti li suoi doveri, ed incombenze: cioè

Educazione pubblica.

COSTUMI.

1° Generalmente il Suppano del luogo d'accordo col Paroco, Curato, o Capellano del distretto invigilerà sopra l'educazione pubblica; obliherà li Padri, e Madri a dar un'educazione tendente alla virtù, alla pietà, ed all'industria alli Figlioli, col mandarli regolarmente alle Scuole pubbliche, che s'istituiranno, alla Dottrina Christiana, per l'istruzione; indichè venghino nella competente età instradati a lavori della Campagna &c.

2° Siccome a questo oggetto, che forma la base della buona pulizia, furono incaricati per parte di S. E. monsignor Vescovo anche li Parochi, Curati &c. quindi Esso Suppano dovrà prestar mano a tutti li suggerimenti, che per parte de' Ecclesiastici li verranno fatti sul proposito.

3° Mensualmente sarà tenuto di dar un rapporto esatto alli Sig. Provvisori della Città, come Membri della Direzione di Pulizia, dinotando, se, ed in quanto l'educazione pubblica viene da Padri, e Madri, da Curati, da Maestri di Scuola, propagata: Essendo serio volere di questo Governo di castigare quelli che la negligono.

4° Dovrà Esso Suppano denunziare quei Padri, e Madri negligenti, e quei figlioli scostumati, ed incorreggibili per poterli punire, ed adoprare mezzi forti per la lor correzione.

Scurezza pubblica.

5° Generalmente sarà preciso obbligo d'Esso Suppano di denunziar non solo alla rispettiva Superiorità, cioè alla Curia criminale con tutte le circostanze di tempo, di luogo, di modo,

Naslovnica Istrukcije za župane vasi in sošesk tržaškega podeželja (Teritorija) iz leta 1777 (AST, CRG, 104, s.d.).

"Istruzione per li Suppani delle Ville e Contrade del Territorio di Trieste" edita nel 1777 (AST, CRG, 104, s.d.).

izvorne (vaške, mestne ali gospostva) skupnosti, ki jih je torej morala prevzeti v breme. Dekanom je bilo zato naročeno, da berače aretirajo in odpravijo proti izvornim krajem. Tamkajšnje javne blagajne so nato poskrbele za povračilo stroškov za postopek izгона in vzdrževanje beračev med arestom. V duhu istih norm je bila seveda tudi tržaška jurisdikcija dolžna skrbeti za svoje berače. Tako je berače s tržaškega teritorija, ki so se izkazali za gmotno ali telesno nesposobne lastnega preživljanja, sprejel pod streho in v oskrbo zavod za reveže (Casa dei Poveri). Če pa so se predajali beračenju iz lenobe in se oteпали "poštenega služjenja vsakdanjega kruha", so jih morali aretirati in kaznovati, v skrajnem primeru tudi s prisilnim javnim delom.

V primeru, da bi navedene norme ne zadostovale in bi podeželje ogrožali tatovi (kar ni bilo redko), je policijski red predvideval vzpostavitev obhodne straže. To so sestavljale tri patrulje po deset s puškami oboroženih mož. Patrulje, ki jih je vodil načelnik, so imele za izhodiščne točke Škedenj, Lonjer in Vrdelo, od koder so obhajale območje od Žavelj do "glavne ceste" (najbrž pošne ceste Trst-Reka), vso svetoivansko dolino ("tutta la valle di S. Giovanni") in dalje območje Sv. Jerneja (la contrada di S. Bartolomeo) do Novega lazareta. Prvi dve patrulji sta se srečevali in si izmenjevali predpisane znake v kraju, imenovanem Pri treh križih (Tre Croci), druga in tretja pri Novem lazaretu, dekani pa so smeli po potrebi ta sistem tudi prilagoditi. Stražni obhod, ki se je začel v izhodiščnih točkah ob dveh ponoči in je trajal do zore, je predvideval "obisk hiš in mandrij" ter preverjanje spoštovanja norm glede prisotnosti tujih oseb. To je veljalo še posebej za krčme. Vse prišleke, ki niso izpolnjevali pravil, in tudi krčmarje, pri katerih so jih zasačili, so morale patrulje odvesti v mesto in jih predati žandarjem. Kot dokaz za opravljeno stražarsko delo so načelniki patrulj oddajali mestnim provizorjem oštevilčene kositrne tablice, ki so bile deljene vsaki hiši in ki so jih morali stanovalci po vsakem obisku patrulje zopet dvigniti pri provizorjih.

Vzpostavljen je bil tudi alarmni sistem, in sicer z alarmnimi možnarji, nameščenimi širom po območju, ki so jih patrulje morale sprožiti po točno določenem postopku v primerih, ko je šlo za preprečevanje pobegov tatov in je položaj veleva širšo mobilizacijo. Daljšemu zaporedju možnarskih pokov je moralo slediti po naseljih zvonjenje (campana a martello), ob čemer se je prebivalstvo razporedilo vzdolž meje, patrulje pa so skušale ubežne tatove gnati proti mestu, od koder je v akcijo stopilo vojaštvo. O vsem svojem delovanju so bili načelniki patrulj dolžni poročati mestnim provizorjem in slediti njihovim nadaljnim ukazom.

Dekani so se za učinkovitejše izvajanje reda in odkrivanje kršilcev smeli posluževati tudi vohunov. Te je nato policijska direkcija gmotno nagradila, dekanom pa je šel ves denar od kazni, iztrženih za prekrške na območju dekanata.

Tretji člen policijskega reda je, naglašujoč preventivno pred represivnim reševanjem vprašanja varnosti, prepovedoval nošenje orožja, razen tistega, ki služi navadnim življenjskim in delovnim potrebam. Ker je do preprirov in pretefov s krvavimi posledicami najpogosteje prihajalo na zabavah, je bilo obvezno udeležence vaških plesov preiskati in se prepričati, da nimajo pri sebi orožja. Zabava se je smela odvijati le ob nadzorstvu določenega števila rediteljev, ki jih je imenoval dekan, plačali pa prireditelji. V primeru kakega hudega prekrška so morali dekan in krajani poskrbeti za ugrabitev krivcev, jih po potrebi tudi zasledovati vse do občinskih meja, in jih predati policijskim oziroma sodnim organom.

Tržaško podeželje je bilo treba braniti tudi pred "škodljivimi živalmi" (četrti člen), ki so delale gospodarsko škodo in ogrožale samega človeka. Dekani so bili zato odgovorni za uničenje zveri, kot so lisice, volkovi, medvedi, večje ujede, če je bilo treba, tudi z odrejanjem lovskih pohodov. Za vsako ubito žival je bila predvidena denarna nagrada. Posebno pozornost so morali posvečati tudi psom in jih ob prvih znakih stekline dati pokončati, medtem ko je policijska direkcija imela nalogo svetovati, kako ozdraviti pasje ugrize in kako ravnati ob razsajanju živinskih epidemij in poginov.

Peti člen je prinašal pravila o protipožarni varnosti. To je bila popolna novost, ker na Teritoriju dotlej v zvezi z ognjem ni bilo nobenih predpisov (AST, CRG, 100, 8. 7. 1776). Nove gradnje, tako bivališča kot gospodarska poslopja, se niso smele več kriti s slamo, ampak s strešniki ali skrlami, hlevi in seniki pa so morali stati stran od bivalnih poslopij. Tako v vaseh kot v soseskah je bila predpisana obvezna razdalja med poslopiji, ki jih lastniki niso smeli več graditi (niti na mestu že obstoječih) brez vednosti in nadzorstva mestnih provizorjev. Glede notranjih varnostnih ukrepov je red predvideval raztegnitev norm, ki so že od leta 1754 veljale za poslopja v mestu glede velikosti dimnikov in njihovega vzdrževanja. Izrecno je tudi prepovedoval kajenje v hlevih in senikih in uporabo sveč ter nezavarovanih svetilk v teh prostorih. Za gašenje požarov je moralo vsako naselje na prikladnih mestih razpolagati z določenim številom sodov z vodo in predpisanim protipožarnim orodjem. Požar se je naznanjal z zvonjenjem (campana a martello), ob čemer so bili vaščani in tudi prebivalci iz sosednjih krajev dolžni prihiti na pomoč z vedri in drugimi razpoložljivimi pripomočki. Gašenje je vodil dekan, s tem da je odredil dostavo protipožarnih pripomočkov, določil smer gašenja (proti vetru) in hkrati skrbel, da kdo ne bi izkoristil zmešnjave za krajo. V ta namen je moral spodbujati splošno človekoljubje in vnemo za pomoč prizadetim. Najprizadevnejše je za to policijska direkcija denarno nagradila.

Pomemben predmet je bil tudi vzdrževanje cest (šesti člen), ki ga je besedilo policijskega reda umeščalo v okvir prizadevanj za gospodarsko rast podeželja. Ta je bila odvisna tudi od dobrih povezav in olajšane dostave proizvodov na mestni trg. V težnji po pospeševanju racionalizacije kmetijstva so ta predmet uvajali pozivi k "marljivemu kmetovanju" za dosego "izobilja" tudi ob ukinjenih praznikih, namesto "vztrajanja pri brezdelju" in "razsipavanju hrane". Novo cestno omrežje, ki so ga vzpostavljali za povezavo luke z zaledjem, je koristilo tudi prebivalcem podeželja, zato so bili ti dolžni kolektivno z roboto prispevati k njegovemu vzdrževanju. Glede samega postopka opravljanja te podložniške dolžnosti je policijski red uvajal bistvene novosti. Medtem ko je bila dotlej robotna obveznost količinsko ter lokacijsko nedoločena in jo je občina odredila samo-

voljno ter bolj ali manj nenačrtno, je red predvideval, da se vsaki skupnosti glede na število prebivalstva in geografsko lego naselja odmeri kraj in cestni odsek, ki ga je bila dolžna vzdrževati. Skladno z novim robotnim načrtom, uvedenim leta 1778 na pobudo načelnika gradbene direkcije Carla Diniija in v sozvočju s policijsko direkcijo, magistratom in samimi skupnostmi, je v tiskani izdaji iz leta 1781 policijski red tem določbam dodajal še omejitve robotnih dolžnosti, ki so dotlej dosegale do dveh dni na teden za vsako gospodarstvo: vozna robota, ki so jo opravljali lastniki vprežne živine, je bila zmanjšana na 14 dni, ročna pa na 18 dni na leto. Predvidena je bila tudi postavitev kamnitih mejnikov v vklesanimi imeni pristojnih dekanatov, dekanom pa je bilo predpisano mesečno poročanje mestnim provizorjem o stanju glavnih cest in krajevnih poti. Enkrat letno so morali poročati tudi o stanju vodnih strug, morebitnih mostov in vodnih jarkov ter predložiti potrebne posege, da je lahko gradbena direkcija programirala dela na področju javne infrastrukture.

"... vsak prebivalec lahko povsem svobodno izrabi svoje sposobnosti in možnosti, da si s katerikoli poštenim poklicem ali dejavnostjo izboljša življenjsko usodo. Oblast se ne vmešava v zasebno podjetje, razen v primeru, da je ogrožena lastnina tretje osebe". Izhajajoč iz teh deklarativnih liberističnih načel, ki so odražale uveljavljanje nove, moderne tržaške družbeno-gospodarske mentalitete na račun vse bolj umikajoče se cehovsko-protekcioniistične stvarnosti, je policijski red v svojem sedmem členu, kot predpostavko za zagotavljanje obilja in kakovosti živeža, dopuščal neomejeno število pekov, krušaric (najznačilnejšo žensko dejavnost na podeželju), mesarjev in gostilničarjev ter splošno prostost poklicev ter obrti. S tem so bile delno sproščene tudi cene, ker je bila "prava cena", kot rezultat tržišča in proste konkurence, podvržena spremembam le-teh in je potemtakem "zakonsko ni bilo mogoče določiti". Za razvoj agrarnega podeželja pa je bilo treba tudi kmetu zagotoviti hitro prodajo proizvodov, da je svoj čas raje kot za iskanje kupcev smotrneje izkoristil za kmečko delo. Zato je bilo vsakemu podeželanu dovoljeno prosto oddajanje kmečkih pridelkov in tudi drugih proizvodov komurkoli, ne več samo odjemalcem za lastno porabo, ampak tudi prekupčevalcem, ker so ti pospeševali kmečko proizvodnjo vnemo in hkrati koristili tudi končnim kupcem.

Policijska direkcija je torej imela nalogo nadzorovati, da se pridelki prodajajo po pravi teži oziroma meri, in kaznovati nepošteno prodajalce, dekani pa so bili dolžni poročati o prevarah. Dovoljene so bile izključno dunajske mere. Za neoporečnost živeža je moral dekan s pomočjo izvedenih oseb preverjati, če je bila živina za zakol zdrava. Preprečiti je bilo treba tudi prodajo pokvarjenega vina, zato so bili predpisani "zelo pogosti pregledi točilnih sodov", pokvarjeno vino pa je moralo najpozneje v treh dneh na prodaj v žganjekuho.

Nadalje so bili dekani dolžni preprečiti prodajo zelene ali nezrelega sadja z zaplenbo in uničenjem le-tega ter skrbeti za čistočo in ustrezno vzdrževanje rezervoarjev pitne vode. Za zagotavljanje higiene in v prid javnemu zdravju, ki sta tvorila zadnji predmet policijska reda (osmi člen), pa je bila dekanom naložena skrb, da se prebivalci vasi in sosesk držijo čistoče, da se prepreči zastajanje smrdljivih voda in nastajanje kloak ter da se z vaških ulic odstranjuje nesnaga. Posebnega poudarka je bilo nazadnje deležno še pokopavanje mrličev in poginulih živali, ki sta morala strogo slediti predpisanim higiensko-sanitarnim pravilom. Za pravičen pokop ljudi so morali skrbeti poleg župana tudi krajevni kurati.

POZITIVNI ODZIVI IN PREVAJANJE V PRAKSO

Kot vidimo, so bili s policijskim redom definirani način, organizacijski aspekti in kompetence izvajanja policijskih predpisov, pri čemer je bila v okviru integriranega mestno-podeželskega policijskega sistema močno izpostavljena figura dekana/župana. Ta je na pristojnem območju soseske oziroma vasi igral vlogo izvršilnega organa in je za to razpolagal s "široko oblastjo" (ampia autorità) ter pravico do "trde roke" (braccio forte) (AST, CRG, 104, 1781, 2). Dne 29. septembra 1777 so župane sklicali v mesto na policijsko direkcijo, kjer so jim obrazložili policijski red, ki je stopil v veljavo z ediktom 19. novembra 1777, in jih poučili o nalogah, ki so jih čakale v funkciji dekanov.⁵ Vse kaže, da so se ti na uvedbo normativa in pozive po striktnem izvajanju le-tega odzvali z veliko zavzetostjo, kar sta tako Pittoni kot tržaški guverner grof Zinzendorf pozdravila z laskavimi besedami na račun njihove "gorečnosti in čuta za javno korist". Predpise so enoglasno označili za "dobre, potrebne in primerne za vzdrževanje javnega reda" in tudi sami spodbudili nekatere po splošnem mnenju nujne ukrepe: takojšnjo objavo edikta o prepovedanem orožju, ker se zlasti mladina ni držala tozadevnih pravil in je bila zato realna nevarnost, da se spori sprevržejo v krvava obračunavanja; pooblastilo županom, da hranijo na domu "dokajšnje število pušk" za boj proti škodljivim živalim in dodelitev zdravilnega sredstva proti okužbam s pasjo steklino, ki je predstavljala stalno pretečo nevarnost. Glede robot so župani načelno soglašali z novim načinom upravljanja, čeprav so si pridržali dokončen odgovor po posvetovanju s skupnostmi, zbalí pa so se, da bi reorganizacija robot vasem in soseskam prinesla večje obremenitve, kot so jih imele dotlej, in to vprašanje primerno pou-

darili (AST, CRG, 104, s.d.). Da bi ustregli tem zahtevam in čimprej vpeljali novi robotni sistem, je bila novembra 1777 na magistratu posebna seja, na kateri so ob prisotnosti policijskega direktorja Pittonija določili cestne odseke, jarke in druge javne objekte, za katere so bili posamezni župani dolžni skrbeti. Še prej so izdali in razdelili tiskan zvezek z vsemi pristojnostmi in zadolžitvami, ki jih je policijski red naložal dekanom, tako da so imeli župani ta pravila vedno pri sebi (AST, CRG, 104, s. d.), krajevno duhovščino pa so uradno pozvali k vzajemnosti pri izvajanju predpisov, za katere je bilo predvideno sodelovanje cerkve (AST, CRG, 104, 9. 10. 1777, 19. 11. 1777). Ob vsaki težavi ali nejasnosti so imeli župani nalogo zglasiti se in poiskati pomoč pri policijski komisiji za podeželje (AST, CRG, 104, 7. 5. 1778).

Kako se je obnesel policijski red v praksi in kako je potekalo njegovo vsakdanje udejanjanje? Vprašanje se vsiljuje samo po sebi ob misli na razkorak, ki je čestokrat razdvajal naziranja razsvetljenih absolutistov in njihove napore za preobrazbo družbe in oblikovanje učinkovite ter urejene države in stvarnimi uspehi reformističnih procesov. Odgovor bi terjal celovit, večplasten vpogled v družbeno življenje tržaškega *teritorija*, ki med drugim doslej še ni bilo deležno zaslužene pozornosti ne s strani italijanskega ne slovenskega zgodovinopisja, in seveda presega namene pričujočega prispevka. Na podlagi drobnih indicov, ki jih ponuja dokumentacija policijske uprave, in nekaterih drugih izluščenih aktov si je vsekakor mogoče ustvariti nekaj vtisov vsaj o bolj izstopajočih problemskih sklopih.

Z upravnega vidika in vidika organizacije, funkcionalnosti *teritorija* ter uveljavljanja pravnih načel je policijski red nedvomno vnesel pozitivne premike v agrarni okoliški svet, ki je, kot omenjeno, vse bolj občutil in neposredno doživljal razvojni proces mesta. Ko je Pittoni v svojem poročilu tržaškemu guvernerju leta 1781 ocenjeval reformo tržaškega policijskega sistema, je med ključnimi potezami za napredek na področju varnosti in javnega reda naglašal tudi doprinos upravnopolijsko integriranega *teritorija* in pomen postopnega izboljševanja razmer v njem. Sicer so se razni oblastveni organi močno trudili, da bi se ukrepi kolikor se da oprijeli in da bi se predpisi ukoreninili v normalno prakso. Pittoni je v ta namen zastavil ves svoj ugled. Osebnostno se je podajal na teren, se tudi nenapovedano pojavljal zdaj na tem zdaj na onem koncu ozemlja, da bi na lastne oči preveril razmere v posameznih skupnostih, se prepričal o stanju javnih infrastruktur, o delu

5 Sestanka so se udeležili: Gašper Sancin (Škedenj), Blaž Čok (Lonjer), Matija Križmančič (Bazovica), Tomaž Vidau (Opčine, nadomeščal Tomaža Sosiča), Jakob Sedmak (Križ), Tomaž Dolenc (Prosek), Ivan Starec (Kontovel), Ivan Kralj (Trebče), Matija Gojča (Gropada in Padriče), Andrej Rosa (Čarbola), Jakob Švab (S. Marija Magdalena), Ivan Marija Pertot (Rocol), Valentin Godina (Vrdeča), Jakob Kuret (Kolonja), Jožef Pegan (nadomeščal Nikolaja Urnka, Škorklja), Ivan Schorz (Rojan), Andrej Pertot (Greta) in Luka Matelanc (Barkovlje) (AST, CRG, 104, 15. 9. 1777, 29. 9. 1777).

dekanov in preizkušal odnos ljudstva do javne koristi.⁶ Vzdrževal je neposreden stik ne samo z dekani, ki so se itak morali pogostokrat javljati pri policijski direkciji v mestu, da so poročali in dobivali nadaljnje operativne inštrukcije, ampak tudi s prebivalstvom, pri katerem je skušal pospeševati usvajanje postavljenih družbenih pravil in utrjevati čut za javno stvar. Nenazadnje je seveda gojil osebne zveze s krajevno duhovščino, ki mu je stala ob strani pri izvajanju socialnega nadzora. Pri vsem tem delu je bilo angažirano tudi drugo osebje policijske direkcije, in sicer aktuar Johann Anton Tognana von Tonenfeld in mestna provizorja kot predstavnika magistrata. Ta sta prvotno, po inštrukciji iz leta 1755, opravljala številne zadolžitve v mestnem okviru (BC, AD 3), s spremembo policijskega sistema in načina poslovanja pa so se njune obveznosti nanašale vse bolj na policijo *teritorija*. Med drugim, po Pittonijevih besedah, tudi, ker so se zaradi enoletnega voljenega mandata v tej službi vrstili vedno novi ljudje, brez ustreznih profesionalnih rekvizitov in potrebnih izkušenj za izvrševanje policijskih zadolžitvev na območju mesta (AST, CRG, 102, 12. 8. 1781). Ti štirje liki so tvorili policijsko komisijo za podeželje (*Commissione per la Polizia di Campagna*), ki je na periodičnih sestankih pretresala tekočo problematiko in vodila posebne zapisnike o obravnavanih zadevah, opravljenih operacijah in odredbah. Zapisnike (*Protocolli delle Sessioni della Polizia di Campagna* ali tudi *Giornali della Polizia di Campagna*), ki vsebujejo poročila dekanov (te sta v glavnem zbirala provizorja), birača, policijskega direktorja in indice iz raznih drugih virov, je nato oddajala v preverbo in odobritev tržaškemu guvernerju (AST, CRG, 102, 12. 8. 1781).⁷ S časom so se na *teritorij* raztegnile tudi redne zadolžitve policijskega justiciarja, ki je preverjal točnost mer in uteži in ki je imel takrat (sicer večinoma v mestu) kar precej opravka z uveljavljanjem dunajskih mer namesto beneških. Te se zaradi tesnih trgovskih stikov in številne prisotnosti naseljencev iz Beneške republike še vedno niso umaknile iz rabe, kar je ustvarjalo zmedo in se je nemalokrat izrabljalo za

goljufije. Svoj delež so k izvajanju policijskega reda na podeželju prispevali seveda tudi represivni organi, se pravi biriči (*barighello e sbraglia*) in v izrednih primerih vojska.

Med svojim več dni trajajočim obiskom vasi in sosesk julija 1778 policijski direktor Pittoni ni skrival zadovoljstva ob soočanju z župani, kurati in krajani nasploh, ki so mu enoglasno zagotavljali, da se je z uvedbo policijskega reda splošno družbeno stanje vidno izboljšalo in zmanjšalo število nepravilnosti ter hujših prekrškov.⁸ Podobne izjave in drugi konkretni dokazi, ki jih beležijo policijski zapisniki v naslednjih letih, potrjujejo, da učinek ni bil le kratkotrajna stvar in sad trenutno spodbujenega čuta do javnega reda, ki ga je ukrep nedvomno vzbudil tudi pri običajno manj obzirnih osebkih. Prebivalstvo je, glede na vse težave, ki so pestile družbeno življenje in krhka družbeno-gospodarska ravnovesja, z zaupanjem sprejelo nove upravne ukrepe in izkazovalo iskreno dovzetnost za njihovo uveljavljanje. Seveda, to še ni pomenilo, da so se predpisi avtomatično in v celoti tudi spoštovali ter da so policijski organi in zlasti dekani lahko zmanjšali budnost.

DRUŽBENI NADZOR: NRAVNOST, VARNOST IN JAVNI RED

Kar se tiče nravnosti in javne morale, je red vnesel ostrejši socialni nadzor, in to ne samo na ravni skupnosti, ampak tudi v zasebno družinsko sfero. Župani so ob svojih rednih obiskih domov imeli priložnost soočiti se poblizje z družinskimi situacijami in odnosi med ljudmi, kar je očitno že samo po sebi blagodejno vplivalo, da so "otroci postali (do staršev, op. a.) bolj ubogljivi in spoštljivi" (AST, CRG, 104, 12. 7. 1778).⁹ Pogostokrat so tovrstne prekrške kot tudi nespoštljivo vedenje do cerkve, kršenje verskih predpisov in splošnih načel dobrega družbenega vedenja (npr. delo ob zapovedanih praznikih, neobiskovanje mašnih obredov, hujša nesoglasja med zakonci, nasilja v družinskem krogu in razne "nespodobnosti", vse do primerov, ko so

6 Na račun povečanih stroškov, ki jih je imel zaradi teh potovanj, in drugih zadolžitvev, ki mu jih je narekoval reformirani policijski sistem, je v imenu izkazovane zavzetosti pri guberniju tudi spraševal za povisek plače. Ta je znašala 1000 goldinarjev letno in se od začetka njegove kariere policijskega direktorja kljub naraslim življenjskim stroškom ni spremenila. Poleg tega - je poudarjal - pa ni odgovarjala niti njegovemu rangju v hierarhiji državne birokracije (AST, CRG, 102, 12.8.1781).

7 Tak postopek je veljal vsaj do leta 1783. Ker je ločeno sestajanje komisije za podeželje in predvsem vodenje ločenih zapisnikov za *teritorij* pomenilo precejšnjo obremenitev in delno podvajanje pisarniškega dela (v zvezi s tem je Pittoni prav posebno poudarjal nesebično predanost službi aktuarja Tognane von Tonenfelda in si pri guberniju prizadeval za ustrežnejše plačilo, saj mu je blagajna izplačevala komaj 300 od predvidenih 500 goldinarjev letno), so nato obravnavo zadev in tudi evidenco podeželske policije združili z mestno.

8 S tem v zvezi beremo v odzivu tržaškega guvernerja Zinzendorfa policijskemu direktorju Pittoniju na predložene zapisnike: "... con somma soddisfazione ho rilevato dal rassegnatomi protocollo della Sessione del 22 luglio della Pulizia di Campagna li fortunati effetti prodotti dall'esatta osservanza del recente Regolamento..." (AST, CRG, 104, 28. 7. 1778).

9 V poročilu o stanju na Opčinah beremo o "felice cambiamento del Popolo dopo la pubblicazione del Regolamento", na Proseku izjavo kurata "i costumi e la pietà sono migliorati" in "la gente frequenta più assiduamente la messa e la dottrina cristiana" (AST, CRG, 104, 22. 7. 1778).

se fantje otepali poroke z nosečimi dekleti¹⁰) prijavljali policijski komisiji, a tudi sami zglajevali zaostrena razmerja s posredovanjem in spravljanjem sprtih strani (AST, CRG, 104, 18. 11. 1782, 23. 6. 1783). Kot rečeno, je moralo nad tem področjem vsekakor bdeti predvsem pazljivo oko duhovščine, ki je včasih to nalogo opravljala striktno in mestoma tudi s pretirano gorečnostjo,¹¹ včasih pa skrajno malomarno. Policijska komisija za podeželje je namreč v zapisnikih pogostokrat ugotavljala, da "župniki in kurati ne izvajajo policijskega reda" (AST, CRG, 104, 18. 11. 1782), v smislu, da ne oddajajo policijski komisiji za podeželje predpisanih poročil. Temu je nedvomno botrovala obsežnost cerkvenoupravnih enot in torej težavno obvladovanje teritorija, zaradi česar je prišlo leta 1785, ob preurejanju cerkveno-upravnih meja (in z namenom odpiranja trivialnih šol), do ustanovitve dveh novih kaplanij, barkovljanske in katinarske, vsake s svojim kuratom.¹² Nedvomno pa je slutiti za mestoma zelo dvoumnim ravnanjem duhovščine v odnosu do policije *teritorija* tudi drugo, kompleksnejšo problematiko, ki terja poglobljanje v dogajanja na relacijah med cerkvijo in državo ter cerkvijo in krajevno skupnostjo.

Tudi na področju javne varnosti je red, kot vse kaže, privedel do izboljšanja in spodbudil doslednejše spoštovanje normativa. Čeprav posploševanja niso na mestu, ker so vladale od kraja do kraja dokaj različne razmere in so se v teku časa seveda tudi spreminjale, lahko vseeno smatramo za pomenljivo izjavo padriškega župana, da domači mladeniči končno "ne nosijo več pri sebi prepovedanega orožja" (AST, CRG, 104, 22. 7. 1778).¹³ V zvezi z varnostjo je bila najmanj problematična (in seveda najmanj sporna) obramba pred škodljivimi in nevarnimi živalmi, če pomislimo, da so od tega kmetje imeli dvojno korist. Skoraj ni zapisnika, da bi ne poročal o okoličanih, ki so se zglasali z lisičjimi, volčjimi ali drugimi kožuhi, ustreljenimi pticami roparicami in celo z živimi živalmi, ter o blagajniških izdatkih za izplačilo denarnih nagrad. Vendar so si osrednje mesto v problematiki javne varnosti in reda delili zlasti potepuštvu oziroma beraštvu in drobnim kriminalom, predvsem kraje. Iz policijskih zapisnikov izhajajo, da so se z vprašanjem beračenja in potepuštvu soočali predvsem na območjih, skozi katere so vodile pomembne

prometnice, kot na primer v Bazovici ali v Žavljah (na škedenjskem ozemlju). Tu so se pogosto zadrževali "tuji prosjaki" (pitocchi foresti) in "nadlegovali mimoidoče" z moledovanjem za miloščino. Včasih pa so se med njimi našli tudi domačini, ki so se temu poslu prepuščali prej iz "podjetnosti" in želje po lahkem zaslužku kot pa prave potrebe. Sam policijski direktor Pittoni je med svojim obiskom *teritorija* ugotavljala, da je na primer na Proseku gmotno stanje prebivalstva zadovoljivo, tako da nikomur ni bilo treba prosjačiti za vbogajme. A ko se je tujec s kočijo pripeljal v vas, ga je vseeno hipoma obkolila mladina in ga oblegala, dokler ni česa iztržila. Dekanom je torej zabičal, naj poskrbijo, da ta razvada preneha (AST, CRG, 104, 22. 7. 1778).

V zvezi z beračenjem in potepuštvom se vsekakor red ni izvajal s polno doslednostjo, saj so tako župani kot ljudje pred revnimi tujci, ki so se pojavljali v kraju, marsikdaj zatisnili eno oko in še kaj več. Dogajalo se je, da so jih mandrijarji po soseskah prepovedim in dokaj strogim denarnim kaznim v brk sprejemali pod streho in jim gmotno pomagali. Zanimivo je, namreč, da so ovadbe zoper tuje berače, potepuhe in postopače prihajale največkrat od provizorjev ali drugih članov policijskega aparata, potem ko so se osebno spotaknili ob te primere na terenu, ne pa od krajanov in županov, ki so ostajali do teh ljudi strpni (AST, CRG, 104, 26. 10. 1778). Ni dvoma, da je tu prihajal na dan čut človeške solidarnosti in usmiljenja, ki je veleval, da se potrebnemu odreže kos kruha in ponudi suh prostor za prenočišče v hlevu ali na seniku, morda pa tudi sočutja zaradi njegovega konfliktnega razmerja z oblastjo. To se je lepo kazalo v mestu, kjer se je ljudstvo čestokrat postavljalo v bran preganjanih prosjakov in jih iztrgalo iz rok biričev, ki so jih gnali v zapor. Poleg humanitarnega pa je pri tem igral vlogo tudi ekonomski moment. Na območju mandrij, kjer so bile agrarne razmere zaradi tipa poselitve in vodenja posestev drugačne kot v vaseh in je bila vloga soseske pri kmečkih opravilih otežena, so kmetje pogosteje potrebovali ob stalni še dodatno delovno silo. Zato je prisotnost in strpnost do teh tujcev na mandrijah včasih povezana tudi z opravljanjem občasnih opravil, pri čemer se mandrijarji niso zgubljali okrog fiskalnih načel in so v obojestransko korist raje ravnali po zdravi pameti. V očeh policijskih uradnikov

10 Nekaj pogostejših predmetov ovadb in posledični policijski ukrepi: "figlio incarcerato per aver strapazzato genitori" (AST, CRG, 104, 7. 5. 1778); "il figlio perde talvolta il rispetto del padre" (AST, CRG, 104, 22. 7. 1778); "denuncia di un discolo, disubbidiente dei genitori", "donna denunciata per scandalosa", "non convive con la moglie" (AST, CRG, 104, 10. 8. 1778); "denuncia moglie disubbidiente", "uomo senza religione" (AST, CRG, 104, 6. 10. 1778); "moglie fuggita dal marito" (AST, CRG, 104, 22. 5. 1779); "ingiurie dei figli contro i genitori" (AST, CRG, 104, 1. 12. 1781); "persone che ingravidano ragazze e non vogliono sposarle" (AST, CRG, 104, 18. 11. 1782); "ingiurie alla moglie" - "castigato a pane e acqua per tre giorni", "per aver colpito il padre in punto di offesa col fratello" - "carcerato per 24 ore" (AST, CRG, 104, 1. 7. 1782).

11 Nekateri duhovniki so s pretirano moralistično strogostjo nekajkrat izzvali nejevoljo samega Pittonija (znanega sicer kot človeka, ki se ni ravno izmikal radostim življenja, kar mu je bilo kot visokemu funkcionarju tudi javno očitano) in si za to zaslužili ukor.

12 Ustanovljeni sta bili z dekretom 27. 1. 1785 (BC, AD 2).

13 Mišljena so bila dvorezna rezila in bodala ter vse rezilno orodje, ki ni služilo pri normalnih delovnih ali kuhinjskih opravilih.

pa je vsakdo, ki ni mogel dokazati, da se sme zadrževati znotraj tržaških občinskih meja, in med temi ni bilo malo prostorsko zelo mobilnih ljudi, katerih status je dejansko nihal med bolj ali manj priložnostno zaposlitvijo in beračenjem, veljali za "sumljive elemente", ki jih je bilo treba zatreti in izgnati.

Solidarnost in milosrčnost torej, toda tudi ti dve čustvi sta imeli svoje meje, in to zelo jasne. Nekaj je bilo tu pa tam priskočiti na pomoč siromašnemu popotniku, ki je taval v iskanju prežitka, in morda - kot rečeno - pri tem imeti še kako korist, čisto drugo pa je bilo sprejeti tako osebo v dolgoročneje breme. Skupnost, ki se kljub priložnostim zasluzka, ki jih je nudila bližina mesta, ni bistveno oddaljevala od načel preživetvene ekonomije in v kateri sta bila pomanjkanje in revščina latentna, si ni mogla privoščiti sprejemanja novih članov od zunaj, ki bi oteževali vzdrževanje labilnega družbeno-gospodarskega ravnovesja. Potemtakem se ni čuditi odločnemu odporu Prosekanov proti naselitvi neke osebe, za katero so dvomili, da se je zmožna samostojno preživljati (AST, CRG, 104, 26. 10. 1778). Ravno tako ni mogoče obsojati navidezno neprizadetega in nekrščanskega vedenja prebivalcev Lonjerja in Spodnje Sv. Marije Magdalene, ko so odklonili sodelovanje pri cerkveni nabirki za pomoč revnim (questua per i poveri) iz drugih vasi in dobesedno nagnali delegirane osebe, ki so hodile od vrat do vrat zbirat denarne prispevke (AST, CRG, 867, 22. 9. 1786). Sklicevali so se na princip, po katerem je bila vsaka skupnost dolžna skrbeti za lastne reveže. To se je dejansko v mejah možnega tudi dogajalo, le da so bile družbene razmere, in problem revščine zaradi demografskega pritiska in ekonomskih strukturnih razlik, v nekaterih vaseh tržaškega podeželja bolj poudarjene kot v drugih. Če izzvzamemo obdobja izrednega stanja, je mestno socialno skrbstvo priskočilo na pomoč le v primerih socialne bede, s tem da je sprejelo posameznike v zavod za reveže. Sicer pa se s policijskega vidika problem "domačih" beračev, ki ga moremo do neke mere obravnavati ne samo v ekonomskem, ampak tudi socialno-antropološkem smislu (glede na to, da je ustrezalo tudi določenim miselnostnim modelom), ne more verno zrcaliti v policijskih zadevah podeželja. Iskati ga je treba predvsem v mestu, ki je nudilo tako priložnostnim kot "poklicnim" prosjakom in postopačem iz ožje okolice in širšega zaledja ter drugim pojavom socialne deviacije (vključno s prostitucijo) neprimerno več dobrih priložnosti.

Manj obzirnosti kot berači in klateži so bili deležni tatovi, pa naj so prihajali od drugod ali iz domačega kroga, in pa "sumljivi" neznanci. Brez primerjav je težko reči, kolikšen učinek je imel policijski red na preprečevanje kraj, ki so bile kar pogost pojav. Največkrat je šlo za kraje poljskih pridelkov, včasih manjših denarnih vsot, redkeje za drznejše podvige, kot na primer leta 1778 na Opčinah, ko so neznanci naenkrat izmaknili 23

glav drobnice in večjo količino žita (AST, CRG, 104, 26. 10. 1778). Županom je kar precejkrat uspelo ujeti storilce, ki so jih nato policijske oziroma sodne oblasti primerno kaznovale. Med njimi ni manjkalo domačih pobalinov, ki so jim bile zaradi mladoletnosti prizanesene zaporne kazni in se je, razen če ni šlo za trdovratne povratnike, katere je čakal poboljševalni arest, zanje navadno končalo z večjo ali manjšo odmero udarcev po zadnji plati telesa. Večkrat so bili župani ob sodelovanju krajanov uspešni tudi pri zajetju "sumljivih ljudi", kar pa je bilo, kot se zdi, lahko nevaren posel, ker so se na Tržaškem pojavljale številne nepriporočljive osebe s takšno in drugačno kriminalno preteklostjo, največkrat iz Beneške republike, ki so se izmikale tamkajšnji pravici. Tako se je dogajalo, da so župan in krajan "osumljence" ovadili in jih na kak način zadrževali, dokler niso prišli ponje biriči. Da je bilo pri tem nekaj tveganja in da je šlo brzkone za izredne primere, pa tudi da so krajan kazali dokajšnjo mero požrtvovalnosti, nas opozarjajo izrecne pohvale in denarne nagrade policijske direkcije, če so se skupnosti izkazale s takimi podvigi (AST, CRG, 104, 15. 12. 1778). Določen učinek je kot filter pred nezaželenimi prihodi na tržaško občinsko ozemlje imel tudi varnostni kordon, ki so ga zaradi vse večjega pritiska na meje raztegnili in dodatno ojačili. Od 15. decembra 1782 je tako pod komando starešine vojaškega polka Giovannija de Gaitnerja mejno občinsko območje stalno nadzorovalo 6 postojank, in sicer na odsekih Prosek-Kontovel, Opčine-Bani, Trebče-Gropada-Padriče, Bazovica, Lonjer in Žavlje. V tričlanskih s puškami oboroženih posadkah (le bazovskemu odseku je bilo zaradi obsega dodeljenih 6 mož) so se vrstili za vojsko sposobni moški iz posameznih vasi in sosesk, v skladu s sezname, ki so jih posredovali župani. Straža je trajala od četrte ure popoldne do šeste naslednjega jutra, za kar je moštvo prejelo 10 soldov na teden, medtem ko sta šla za vsako prijeto nezaželeno osebo 2 goldinarja nagrade vojski (AST, CRG, 104, 30. 12. 1782).

Kot rečeno, je bilo vprašanje varnosti in javnega reda na nekaterih območjih bolj problematično, in med te je gotovo sodil žaveljski pas, se pravi nižje področje Sv. Marije Magdalene Spodnje in Škednja. Tod se je pretakal dnevni promet s sosednjega breškega teritorija in iz bližnje beneške Istre proti mestu, zaradi česar je bila pogostejša tudi prisotnost raznih tujcev najnižje baže, ki so skušali prodreti v mesto oziroma so se zadrževali na tem prometnem predmestnem odseku. Tako je v Škednju prihajalo do pogostejših ovadb zoper potepuhe, berače in občasno tudi "nemoralne" ženske, kar kaže na večjo izrazitost problema, ki je zato pri domačem prebivalstvu zmanjševal strpnost in spodbujal reakcijo pristojnih za javni red. Da je bilo območje razmeroma nevarno, opozarjajo tudi pozivi breških in škedenjskih krušaric, ki so se dnevno podajale na mestni živilski trg z doma pečenim kruhom in so s prisluženimi vsotami na

poti nazaj predstavljale vabljev plen počestnih roparjev. Za lov na te roparje in druge tatove ter za preprečevanje napadov je moralo na žveljskem območju nastopiti celo vojaštvo (AST, CRG, 104, 30. 6. 1780).

Pomembno zadevo podeželske policije je nena- zadnje predstavljalo zagotavljanje varnosti in prepreče- vanje izgrediv na plesih. Zabave so bile kar pogoste, zlasti v obliki vesellic ob tej ali oni priložnosti, ki so privabile ljudi iz sosednjih krajev in iz mesta. S pri- rejanjem plesov so si prizadevali izboljšati zaslužek tudi krčmarji, med katerimi so bili tudi taki, ki so svoje gostilniške posle prenesli iz mesta na podeželje, da bi se izognili strožjemu nadzoru mestne policije. Zlasti te krčme so bile - kot se zdi - na slabem glasu in šušljalo se je o nespodobnem ter pohujšljivem dogajanju v njih. Razumljivo je, da se krajevni kler ni navduševal nad preveč razuzdanim veseljačenjem in ga je skušal brzdati s prižnice. Po potrebi pa je odločno nastopil pri policiji, saj so se veselice in zabave čestokrat odvijale kar v času verskih obredov ali drugih dušnopastirskih priložnosti, z odtegovanjem ljudi od verske pobožnosti (AST, CRG, 104, 10. 8. 1778). Kot omenjeno, je policijski red pred- videval, če je poskrbljeno tudi za varnostno službo. Sprva je izvajanje teh predpisov dvignilo nekaj negotovanja, ko so prireditelji terjali od moških udeležencev ob vstopu na plesišče plačilo za stražo, ki je bila zaupana mestnim biričem (AST, CRG, 104, 31. 8. 1778). Nato je policijska komisija dopuščala dekanom, da so var- nostnike izbirali med domačini in samostojno vzdr- ževali red (AST, CRG, 104, 23. 9. 1779). To je pomenilo v prvi vrsti pregledovanje udeležencev in zaplembo morebitnega orožja, odstranjevanje nadležnih in izzi- valnih oseb in mirjenje duhov, ki so se radi raznemali pod vplivom pijače in razposajenosti kot tudi zaradi medvaških antagonizmov. Mestni biriči so še vedno prihajali v poštev za varovanje večjih vesellic. Taka je bila vsako leto v Škrednju na dan vaškega zavetnika sv. Lovrenca, ko je prihajalo na zabavo tudi mnogo obiskovalcev izza avstrijsko-beneške meje, med njimi - beremo v policijskih zapisnikih - mnogo "malopridnežev". Nemimih in razgrajaških oseb pa ni manj- kalo niti med domačini, ki niso vselej primerno pos- skrbeli za red in varnost. Zato je ob tej priložnosti v domeni z dekanom policija pošiljala v kraj po šest biričev. Ti so leta 1782 celo preventivno pozaprli najbolj "vročekrvne" domačine, da bi ne prišlo do izgrediv z Benečani (AST, CRG, 104, 18. 11. 1782). Sicer tudi drugod po *teritoriju* niso najdoslednejše spoštovali predpisov o varnosti na plesih, zlasti v gostilnah, in najbrž ni naključje, da je v takih primerih prihajalo do krvavih dogodkov in celo do smrtnih žrtev.

Bodisi župani bodisi prireditelji plesov so bili tako zaradi nespoštovanja predpisov pogostokrat kaznovani (AST, CRG, 104, 10. 7. 1779, 1. 7. 1782).

PROTIPOŽARNA VARNOST IN BOLJ UREJENA NASELJA

Policijski red je deloma vplival tudi na vaško urbanistiko in zunanjo ter notranjo bivalno arhitekturo. Za uresničevanje protipožarnih predpisov je bilo deka- nom že na samem začetku naročeno evidentirati vsa poslopja s slamnatim kritjem in tista, pri katerih ognjišča niso bila opremljena z ustreznim dimnikom oziroma je dim uhajal kar skozi vrata in okna. Lastniki teh hiš so bili dolžni v določenem roku popraviti ali sezidati ka- mine in pri bivališčih zamenjati slamnato kritje s skrlastim ali s strešniki, medtem ko so morale nove gradnje itak ustrezati vsem protipožarnim varnostnim normam. Prilaganja so bila, vendar v mnogih primerih adaptacij iz objektivnih razlogov ni bilo mogoče pri- čakovati, ker so za mnoge obvezance, ki so praviloma pripadali šibkejšemu družbenemu sloju, predstavljale visok denarni izdatek. Zamenjava strešnega kritja in izgradnja ustreznega kamina je na primer stala pov- prečno kmečko gospodarstvo kakih petnajst let pri- hrankov. Zato je bilo mnogim dovoljeno, da se normam prilagodijo postopoma in v dolgem roku, s tem da so za začetek odstranili najbolj preteče nevarnosti, na primer opremili kuhinje z napami. Predvsem pa je bila važna odločba, da jim pri tem priskoči na pomoč mesto, ki je zajelo v svoj podporni sistem tudi okoliške vasi. Gradbena direkcija (Direzione delle fabbriche) je tako vnašala v svoj letni proračun 200 goldinarjev, ki so jih okoličani lahko koristili v obliki hipotekarnih posojil za protipožarne adaptacije (AST, CRG, 104, 26. 10. 1778). Fonde za to postavko so leta 1782 menda še zvišali (AST, CRG, 104, 18. 11. 1782).¹⁴ Vse to je prihajalo v poštev bolj pri vaseh, ker je bila v soseskah nevarnost požarov manjša (vsaj načeloma, glede na to, da je v tistih letih zabeleženih nekaj uničujočih požarov prav v mandrijah), zaradi razpršenosti poselitve in trdnejših ter v mnogih primerih novejših gradenj (AST, CRG, 104, 31. 8. 1783). Gasilska služba je vsekakor dobro delo- vala, čeprav je bila na območju sosesk prav zaradi oddaljenosti posameznih pristav oziroma zaselkov težavnejša, in Policijska komisija ni štedila s pohvalami prebivalstvu, ki se je vselej izkazalo pri reševanju poslopji, imetja in živine. V hujših primerih, kot leta 1781 na Greti, ko so neukrotljivi zublji pustili brez strehe desetčlansko družino, so pogorelcem priskočili na pomoč tudi gubernij in mestni trgovci na drobno z denarnimi podporami ter mestna občina z brezobrest-

14 V poročilu Antonia Pittonija dunajskim oblastem o stanju mesta Trsta in njegovega teritorija iz leta 1786 beremo, da so slamnate strehe do takrat že večinoma izgubile, in to tudi pri gospodarskih stavbah. (Dorsi, 1989, 143)

nim posojilom za obnovo poslopja (AST, CRG, 104, 1. 12. 1781).

Iz varnostnih razlogov, zaradi funkcionalnejše ureditve in nenazadnje prijetnejšega ter bolj urejenega videza, ki so ga upravitelji skušali vtisniti tudi podeželskemu naselju, so bili lastniki dolžni popraviti razpadajoča in drugače nevarna poslopja ali pa jih porušiti in odstraniti razvaline, kar je bilo glede na splošne gnotne razmere veliko pogostejše. Na ta način so na primer Opčine pridobile trg ("la villa si orna con piazzale") (AST, CRG, 104, 23. 9. 1779). Zravnila in včasih razširila se je marsikatera vaška ulica, za lažji pretok voznega prometa, odpravile so se samovoljne širitve zemljiške posesti v škodo javnih površin, zlasti cest, in nevarnost požarov je ljudem velevala (verjetno v skrajnih primerih ali morebiti zaradi nezmožnosti soglasnega reševanja problema), da so se tudi sami obračali na policijo in zahtevali, naj se sosedje prilagodijo protipožarnim normam (AST, CRG, 104, 22. 7. 1778). Pomembni koraki pa so bili takrat storjeni predvsem za oskrbovanje z vodo, ki je bilo na kraških tleh zlasti v sušnih letih pereč problem. Usihanje vodnih rezerv je poleg gospodarske škode in vseh nevšečnosti povečevalo tudi nevarnost živalskih epidemij, ker se je živina ob redkih trajnejših vodnih virih srečevala z živino sosednjih vasi in bila bolj izpostavljena okužbam. Policijska komisija, ki je med svojimi začetnimi obiski teritorija preverjala stanje vodne oskrbe, je tako ugotavljala potrebo po novih vodnih virih. Prosek je zaradi pošne postaje takrat že razpolagal z občinskim vodnjakom, na Opčinah pa se je gradnja začela kmalu za tem in ravno tako v Križu, kjer je bilo sprva mišljeno, da bo za to poskrbel proseški župan in pošni mojster Tomaž Dolenc. Ker je ta možnost splahnela, je prišlo med gradbeno direkcijo in kriško skupnostjo do dogovora, po katerem so domačini "na roboti" opravili izkop jame (AST, CRG, 104, 1. 7. 1782). Nujnost javnega vodnjaka se je izkazala tudi na Padričah in kasneje še v drugih vaseh.

ROBOTE: UMNEJE ZA SKUPNO KORIST

Kot rečeno, so s policijskim redom sovpadale tudi pomembne spremembe na področju robot, se pravi tlače, ki jo je tržaška občina terjala od kmečkega prebivalstva okolice kot dajatev za uživanje občinskih pašnikov in stanovanjske pravice ("inquillinato"). Temeljile so na že omenjenem preureditvenem robotnem načrtu načelnika gradbene direkcije Carla Dinija, ki je stopil v

veljavo z gubernijskim dekretom 5. decembra 1778 ob polnem soglasju gubernijske in policijske uprave ter magistrata in vasi oziroma sosesk (AST, CRG, 104, 15. 12. 1778; AST, CRG, 113, 5. 12. 1778). Načrt je nastal zaradi rastočih stroškov za vzdrževanje (in dograjevanje) vse bolj prometnih tržaških trgovskih vpadnic, ki so narekovale sistematične in načrtno vodene posege. Koncentrirana in umnejša uporaba brezplačne robotne delovne sile v te namene je pomenila precejšnje okleščanje dotične finančne postavke. Hkrati pa so upravitelji s točnimi in enotnimi kriteriji za odmero, časovno razporejanje in način opravljanja delovne dajatve hoteli čim racionalneje uravnati to breme v korist robotnih obvezancev in jih zaščititi pred samovoljnimi terjatvami. Tako je gradbena direkcija, ki je z novim sistemom prevzela upravljanje robot, sklenila z vsakim obvezanim gospodarstvom pogodbo (dajatev so bila oproščena gospodarstva brez polnoletnih oziroma dela zmožnih moških in nosilci javnokoristnih funkcij, se pravi župani, gvardijani, dušni pastirji in učitelji), v kateri so bili določeni vrsta (ročna ali vozna), čas, lokacija, dnevno trajanje dajatev in druge dolžnosti ter pravice robotnika. Domenjena je bila tudi razmestitev delovne sile po *teritoriju*, in sicer tako, da se je po možnosti upoštevala oddaljenost lokacije,¹⁵ županom pa je bila poverjena organizacija in "pravično urejanje" robotnih obveznosti med člani skupnosti (AST, CRG, 113, 30. 11. 1778). Poleg robote na glavnih cestah, ki so jo mnogi opravljali na ozemlju sosednjih vasi ali sosesk, je robotnike čakalo še vzdrževanje krajevnih poti in druge javne infrastrukture.

Novi sistem je za obvezance pomenil olajšanje in možnost boljšega usklajevanja tega bremena z zasebno gospodarsko dejavnostjo. S tem, da je povečeval neposredno korist, ki so jo domačini imeli od opravljanja teh del, je do neke mere - kot so se nadejali upravitelji - deloval tudi kot psihološka spodbuda. Vsekakor pa je pozitivno učinkoval na storilnost tako človeške kot živalske robotne delovne sile. Robotniki niso več trošili toliko koristnega časa za pot do delovišča in nazaj, točneje so se držali urnikov in delovnih obvez, kar se je občutno poznalo pri napredovanju del. K učinkovitosti sta vsekakor pripomogli tudi odločnost in nepopustljivost upraviteljev, ki niso več dopuščali ohlapnega odnosa do tega predmeta. S tem v zvezi je pomenljiv primer že omenjenega proseškega posestnika Tomaža Dolenca, ki 26 let ni opravljal robote. Sklicujoč se na to utečeno navado in na svojo vlogo pošnega mojstra, si je

15 Za cesto "za Italijo", ki je vodila z Opčin proti Gorici, so skrbeli robotniki iz Križa, cesto "za Nemčijo", ki se je iz mesta vzpenjala po Škorklji do Opčin in ki je bila šele v gradnji, so dodelili vasem Prosek, Kontovel, Opčine, Trebče, Bani in Padriče, trgovsko cesto "za Ljubljano" so vzdrževali robotniki iz Bazovice, Gropade, Trebc, Lonjerja, od Banov, Spodnje in Zgornje Čarbole, iz Kjadina, Rocola, s Škorklje, Vrdele, Kolonje, Crete, iz Barkovelj in od Zgornje ter Spodnje Sv. Marije Magdalene. Slednjima in Škednju je bila dodeljena tudi cesta, ki je prek Žavelj držala v Milje, medtem ko so bili robotniki iz Rojana in delno iz Škednja na voljo potrebam mesta (AST, CRG, 113, 5. 12. 1778, Tabella ...).

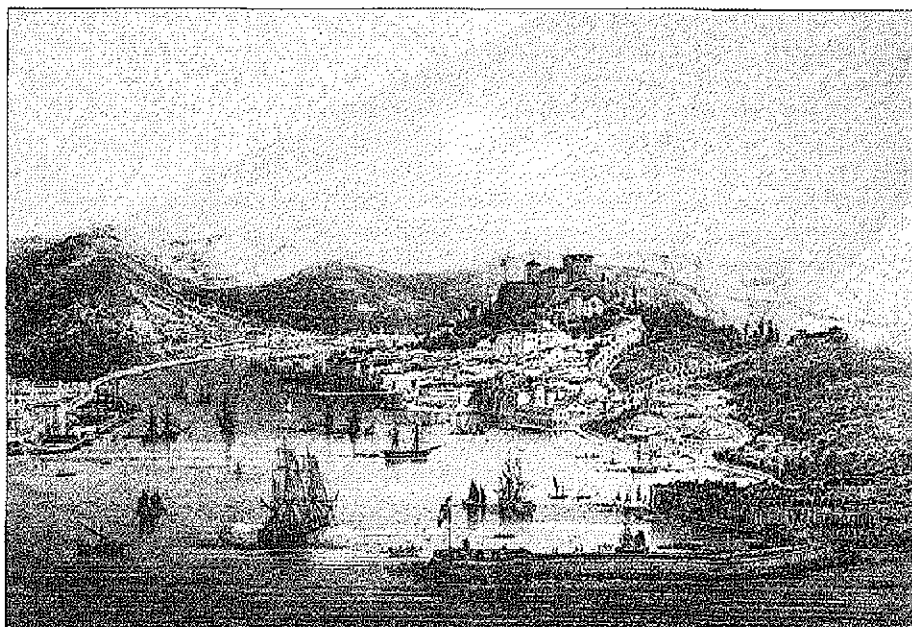
ob uvedbi novega sistema prizadeval, da bi še naprej ostal oproščen obveznosti. Policijska komisija pa je njegove prizive zavrnila, z obrazložitvijo, da je robotna dolžnost enaka za vse in da je med nameni novega robotnega reda tudi ukinjanje vseh privilegijev, ki so si jih vaški veljaki despotsko izposlovali na škodo revnejših sovaščanov. Vrh tega je imel Dolenc zaradi poštna dejavnosti, ki mu je prinašala dobiček, posebno korist od dobro vzdrževanih cest in je bil za take zahteve najmanj upravičen (AST, CRG, 104, december 1779).

Ob zaključku razširitvenih del na cesti v Griži (Strada della Grisa) so na seji policijske komisije za podeželje septembra 1779 vzeli na znanje, da so robotniki opravili zelo solidno delo, kar je bil "veren dokaz o pravilnosti sistema" (AST, CRG, 104, 23. 9. 1779). Sadovi so se poznali tudi v javni blagajni, ki je dolgoročno beležila občuten prihranek.¹⁶ Vendar je robotno delo okoličanov, ki je mestni proračun bremenilo le z nezatno postavko za predpisani dnevni obrok kruha, zadoščalo le delu potreb. Glavnina opravil je odpadla na plačano delo, pri katerem je ravno tako sodelovalo krajevno prebivalstvo, med katerim je s časom zabeležena tudi rast podjetniške iniciative in sklepanje pogodb za opravljanje vzdrževalnih del (AST, CRG, 605, 1868/3420, 9. 6. 1787). Dninarsko udeležbo na javnih deloviščih so oblasti močno spodbujale kot obliko dopolnilnega zaslužka, kar je prihajalo v poštev zlasti v obdobjih agrarnih kriz. V letih 1781-1783, ko je na tržaškem podeželju pustošila suša, so se plačana javna dela ponujala kot rešilna bilka za izčrpano prebivalstvo. Leta 1781 so se tako že ob prvih znakih kmetijske krize, še pred običajnim preverjanjem stanja in načrtovanjem posegov na javni infrastrukturi, izdelali posebni načrti, da bi "vaščani dobili v teh nesrečnih časih priložnost služiti si kruh" (AST, CRG, 104, 9. 6. 1781). Podobno je bilo leta 1782 in 1783, ko so posameznim skupnostim namenili denarne fonde za popravilo ceste na Kontovelu, ceste med Bazovico in Opčinami, za vzpostavitev cestne povezave med Lipico in Sežano ter druge pobude, med katerimi tudi za gradnjo vodnjakov, ki jo je bilo treba ob katastrofalnem pomanjkanju vode pospešiti (AST, CRG, 104, 18. 11. 1782). Ves ta čas je veljal tudi ukaz gubernija, po katerem je smela gradbena direkcija najemati za javna dela samo delovno silo iz vrst tržaškega podeželskega prebivalstva (AST, CRG, 104, 23. 6. 1783). Sicer se ta kljub pomanjkanju ni vedno odzivalo na delovne ponudbe, kar je oblasti nemalo razočaralo in zaviralo izvajanje načrtov, tako da je gradbena direkcija prek policije spodbujala okoličane k številnejši udeležbi in pogostokrat bila prisiljena reševati problem z najemanjem tuje delovne sile ali z uporabo vojaštva in

zapornikov (AST, CRG, 104, 18. 3. 1783). Brez poglobljenejših raziskav si je težko točneje razlagati vzroke takega ravnanja. Včasih ga gre pripisati sovpadanju del s pomembnimi letnimi kmečkimi opravili ali oddaljenosti delovišča in nepripravljenosti delavcev, da bi po več dni zapuščali dom. V ozadju pa so bili še drugi, kompleksnejši razlogi, ki so koreninili v ustaljenih delovnih tradicijah oziroma vedenjskih modelih in ki jih Pittoni, kot človek in roka prenovitvenega prosvetljenega duha, ni mogel drugače kot enačiti z ignoranco, vraževernostjo in iz tega izhajajočo lenobo (AST, CRG, 100, 8. 11. 1776).

Mnogo bolj razumljivo je bilo izostajanje od robot, saj je šlo kljub delnemu olajšanju vendarle za obremenjujočo delovno dajatev, ki kmetu ni mogla biti po godu, predvsem če v njej ni videl neposrednejših koristi. Tako je po eni strani policijski direktor Pittoni med svojimi obiski ozemlja ugotavljal napredek pri vzdrževanju cest in delil s krajevno duhovščino pohvalno mnenje o zavzetosti prebivalstva za javno stvar, po drugi pa je policijska komisija prejemale pritožbe gradbene direkcije glede nemarnosti robotnikov, njihove nezanesljivosti in otepanja dolžnosti (AST, CRG, 104, 23. 9. 1779, 23. 6. 1783). Novi robotni sistem je v svojem racionalističnem duhu vseboval tudi preventivne norme zoper strategije, ki se jih je prebivalstvo posluževalo, da bi ceneje zadostilo tem obveznostim. Vendar teh pojavov ni bilo mogoče povsem preprečiti, nenazadnje zaradi potreb in pomanjkanja delovnih moči pri kmečkih gospodarstvih. Tako se pristojne oblasti včasih pritožujejo nad primeri slepcev, pohabljenecv, starcev ali drugih, dela nesposobnih med robotniki, nad pokvarjenimi vozovi, namenoma zmanjšanimi tovnimi površinami in podobnim. Včasih se obvezanci kratkomalo niso javili na delovišču in zanimivo je, da so bili to zopet najbolje situirani kmetje, ki so skušali še dalje na ta način uveljavljati svoj socialni položaj. Očitno so si to lahko tudi privoščili, ker jih je tedaj čakala denarna kazen v višini dvakratne dninarske plače na izostani čas (AST, CRG, 606, 239/95, 25. 2. 1780). Množičnim izostankom pa so navadno botrovale nepravilnosti občinskih asistentov, zadolženih za organizacijo in nadziranje del. Ti so včasih zaradi nemarnega načrtovanja ali samovolje določali robotni čas, ne da bi upoštevali načelo, po katerem robote niso smele sovpadati s pomembnejšimi kmečkimi opravili. Med robotniki in asistenti, ki so ocenjevali prizadevnost prvih in odštevali v posebnih robotnih knjižicah opravljeno obveznost vsakega gospodarstva, tudi niso vladali najboljši odnosi in je včasih prihajalo do hude krvi, tako da je morala posegati v spore policijska komisija (AST, CRG, 104, 10. 7. 1779).

16 Po (sicer spornih) izračunih načelnika gradbene direkcije Carla Dinija je mestna blagajna z uvedbo novega robotnega sistema prihranila v šestnajstletnem obdobju 1779-1795 64.720 goldinarjev (AST, CRG, 606, 23. 9. 1795, 27. 6. 1795).

Trst 1786 (V. Scussa: Storia cronografica di Trieste. Trst, 1863).

Trieste nel 1786 (V. Scussa: Storia cronografica di Trieste. Trieste, 1863).

POLOŽAJ ŽUPANOV

Za župane so zadolžitve, ki so jim bile naložene po policijskem redu in drugih predpisih, predstavljale zahtevno delovno breme in odgovornost. Redno pregledovanje pristojnega območja, kontrola nad vsem dogajanjem, organizacijska in vsa ostala opravila kot tudi pogoste poti v mesto na razne sestanke je odjedalo tem ljudem veliko delovnega časa in jih zadrževalo stran od kmečkih gospodarstev. Zaradi tega je leta 1779 policijski direktor Pittoni podprl, deželna gospodarska komisija pa odobrila prošnjo županov iz sosesk (tu je institut župana obstajal šele od začetka šestdesetih let, po vsej verjetnosti od leta 1761), da bi za svoje županovanje kot pomembne oblike dela za javno korist dobivali ustrezno plačilo (AST, CRG, 104, 4. 9. 1779, 29. 4. 1780). Tako je odtlej mestna blagajna maja vsakega leta, ko so se navadno končali županski enoletni mandati, izplačevala županom denarne nagrade, in sicer glede na stopnjo delovnih obremenitev, ki so jih narekovale krajevne razmere. Vaški župani in župana Sv. Marije Magdalene Spodnje ter Škorklje so zaradi mejne funkcije oziroma obsega ali drugih specifik dekanatov dobivali po 12 goldinarjev, župani ostalih sosesk pa po 5 goldinarjev letnega plačila (AST, CRG, 104, 4. 12. 1782).

Kaj pa lahko rečemo o njihovi drži in doslednosti pri opravljanju te pomembne javne funkcije? Mimo splošnih pozitivnih ocen in pohval, ki jih je izrekala policijska komisija, vsakoletnega izplačevanja denarnih nagrad, ki so pomenile prej priznanje za izkazano zavzetost pri delu kot pa za županovanje samo na sebi, in

tudi izrednih premij za požrtvovalnost, kakršne so delili vsem županom v kriznem letu 1783 (AST, CRG, 104, 23. 6. 1783), je to vprašanje pogojeno s spletom objektivnih in subjektivnih dejavnikov. Župana je vas ali soseska volila iz svoje srede kot človeka, odgovornega za upravljanje in reševanje srenjskih zadev in zastopnika interesov skupnosti navzven. Taisti človek pa je hkrati nastopal kot predstavnik državnih oziroma upravnih struktur in izvajalec disciplinskih, moralnih in drugih, do skupnosti neprijaznih oblastvenih predpisov, kar ga je postavljalo v delikaten položaj in marsikdaj pred kočljivo izbiro. V policijskih zapisnikih ne manjka indicov, ki dajejo slutiti kompleksnost te dvojnosti. Omenjena je bila že "prizanesljivost" županov do občasnih beračev oziroma revnih popotnikov in tiha podpora domačinom, ki so sprejemali te ljudi aličasne delavce, ne da bi jih prijavili policijskim organom. Tem lahko dodamo primere ukorov in kaznovanj županov zaradi neprijavljenih kraj, njihovega sklicevanja na zanemarljivost spregledanih prestopkov, zagovarjanja domačinov pred obtožbami provizorjev, dokaj diskretnega uveljavljanja disciplinskih ukrepov zoper nekatere kršitelje pravil dobrega vedenja, zlasti mladoletne osebe, ko je župan čestokrat ukrepal v domeni s starši, pa tudi sporov med župani in vaščani, arestov in sodnih pregonov le-teh zaradi krivične zalitve županove osebe in podobnega. Le predstavljamo si lahko, kod so potekale meje načelnosti in kaj vse je pogojevalo županovo držo pri odigravanju njegove vloge in uporabi diskrecije, kdaj in kolikšno težo sta imela čut pripadnosti in težnja po varovanju skupnosti pred ingerenco z vrha, a tudi koliko so prihajali do izraza hierarhični aspekti, zaveznitva in

dinamike odnosov znotraj same skupnosti ter nena-
zadnje širša statusna razmerja. O slednjem lepo priča
primer krvavega pretepa med nekim kavarnarjem in
nekim sabljaškim mojstrom med plesno zabavo leta
1782, pri čemer je eden od dveh obležal z resnimi
poškodbami. Policijska preiskava je dognala, da je
prireditev potekala brez predpisane varnostne službe,
ker župan ni bil poskrbel zanjo iz obzira do lastnika
gostilne, ki je bil uradnik gradbene direkcije (AST, CRG,
104, 1. 7. 1782).

Sicer se dekanji iz pregledanega gradiva nikakor ne
kažejo v dvoumni luči in napačno bi si jih bilo pred-
stavljati kot labilne, tej ali oni strani vdinjajoče se figure.
Če pa se vrnemo h konkretnjšim vprašanjem dosled-
nosti, lahko rečemo, da so pričakovanja vodilnega
razreda v odnosu do te javne funkcije presegle realne
meje. Očitno je namreč, da se županom nekatere
naloge preprosto niso prilegale. To velja v prvi vrsti za
zadolžitve v zvezi z vojaško konskripcijo na tržaškem
teritoriju, ki jo je policija opravila leta 1777/78. Za
nadaljnje tekoče vzdrževanje evidenc so bili župani
dolžni periodično poročati o vseh nastalih spremembah
v prebivalstvu, se pravi posredovati točne osebne
podatke o rojenih, umrlih, priseljenih in odseljenih, kar
se seveda skoraj nikjer ni obneslo brez velikih vrzeli,
tako da je bilo treba naslednje leto popis ponoviti, nato
pa so sistem opustili (AST, CRG, 257, 30. 6. 1784).
Policijska komisija je dolžila župane malomarnosti, jih
karala, jim grozila s prisilnimi javnimi deli in enega celo
zaprla. Kljub pomanjkanju vsakršnih namigov na objek-
tivne vzroke pa pri vsem tem ni mogoče zapostaviti
dejstva, da so bili župani nepismeni in so to zadolžitve
opravljali tako rekoč na pamet.

SKLEP

Za konec nekaj zaključkov in problemskih iztočnic
za nadaljnja raziskovanja. Policijski red za tržaško
podeželje predstavlja nedvomno pomembno razvojno
točko v zgodovini najožjega tržaškega zaledja. Kljub
nelahkemu prehajanju v normalno prakso, kot poleg
opisanega opozarjajo še leta ponavljajoči se Pittonijevi
pozivi, naj duhovščina ljudstvu razlaga vsebino in ga
navaja k spoštovanju pravil, je pomenil premik na ravni
upravnega in družbenega dogajanja. Mimo neposred-
nejših praktičnih učinkov, ki so se bolj ali manj uspešno
zrcalili v vsakdanjem življenju, je ukrep pomenil kva-
litetni skok v procesu uveljavljanja pravnih načel in
sprememb, ki so jih vnašale centralna razsvetljena
absolutistična oblast in njene lokalne veje. Pomenil je
neposrednejšo prisotnost in stik države s krajevno
družbeno stvarnostjo, priznanje višje stopnje veljave
vasi in sosesk kot upravnih enot, predvsem pa figure
župana v kontekstu policijskoupornega sistema. Po
raztegnitvi privilegijev proste luke na celotno občinsko
ozemlje leta 1766 je pomenil še dodatno obliko

funkcionalne navezave *teritorija* na mesto. Od tu dalje
se je mogoče vprašati o njegovem dolgoročnejšem
obrestovanju. Koliko in kako je na primer ta ukrep
deloval na razvoj odnosov med podeželjem in mestom,
predvsem na razmerja s strukturami oblasti, ki jih je
takrat označevala šibitev pozicij tradicionalne statutarne
municipalnosti? Koliko je prispeval k samozavesti pode-
želskih skupnosti v prizadevanjih za uveljavljanje
lastnih interesov pri upravljanju teritorija, ki so prihajala
najbolj do izraza v vse živahnejšem sporu s tržaško
občino v zvezi s pašniškimi pravicami in občinskimi
gozdovi? Koliko in v čem je policijski red na primer
vplival na družbena dogajanja znotraj samih skupnosti,
kakšne so bile posledice ojačenega županovega polo-
žaja in oblasti, tako na osebni ravni kot na ravni
hierarhičnih družbenih razmerij? In nenazadnje, kako se
je policijski red, kot korak v nastopajočem procesu
sekularizacije družbe in življenja, odražal v odnosih
med skupnostjo in duhovščino?

*Statistika hiš in prebivalstva v vaseh in soseskah
tržaškega teritorija leta 1778.*

*Statistica delle case e della popolazione dei villaggi e
delle frazioni del Territorio di Trieste nel 1778.*

Vasi	Hiše	Prebivalci
Bani	19	90
Bazovica	63	300
Gropada	22	102
Kontovel	93	426
Križ	128	756
Lonjer	33	163
Lipica	13	61
Opčine	95	417
Padriče	15	97
Prosek	102	405
Škedenj	82	528
Trebče	46	245
Soseske		
Barkovlje	59	162
Greta	46	156
Kjadin	48	181
Kolonja	40	125
Rocol	50	220
Rojan	26	109
Sv. Marija Magd. Spodnja	98	288
Sv. Marija Magd. Zgornja	47	232
Spodnja Čarbola	51	131
Zgornja Čarbola	40	197
Škorklja	74	237
Vrdela	56	256
Skupaj	1346	5884

Vir: AST, CRG, b. 97, Haupt Summarium deren in dem Triester
Bezirk Anno 1777 et 1778 Conscribierten Seelen, 31. 12. 1778.

IL TERRITORIO DI TRIESTE ED IL "REGOLAMENTO DI PULIZIA DI CAMPAGNA" DEL 1777.

BREVE PERCORSO TRA LETTERA GIURIDICA E REALTÀ

Aleksej KALC

Biblioteca Nazionale Slovena e degli Studi, Trieste, Sezione Storia, IT-34138 Trieste, Via Petronio 4
Centro di ricerche scientifiche della Repubblica di Slovenia Capodistria, SI-6000 Capodistria, Via Garibaldi 18

RIASSUNTO

Con lo sviluppo dell'emporio, l'affluenza sostenuta di nuova popolazione e l'estendersi dell'insediamento urbano s'impone nella Trieste della seconda metà del Settecento la necessità di migliorare il sistema di polizia, quale strumento basilare del buon governo. Nel progetto di riforma dell'ufficio e delle procedure, avviato a partire dal 1768 con l'istituzione del Commissariato e nel 1770 della Direzione di Polizia, rientra anche l'unione, nel 1777, della polizia del Territorio (cioè dell'agro triestino) a quella della Città e l'introduzione del "Regolamento di Pulizia di Campagna". Il provvedimento, promosso dal direttore di polizia Antonio Pittoni, che con vocazione e grande personalità impersonificò l'istituto per quasi quarant'anni, persegue un duplice scopo: primo, far fronte ai disordini derivanti dalla diffusa inosservanza delle leggi e dall'assenza di organi capaci di assicurarne il rispetto, essendo fino ad allora le competenze della Direzione di polizia limitate alla sola area urbana; secondo, garantire tramite il buon ordine del Territorio anche una migliore sicurezza alla città. Il nuovo assetto organizzativo comporta la suddivisione del Territorio in 21 decanati, 10 delle ville e 11 delle contrade esterne, con a capo altrettanti decani, vale a dire i suppani, eletti annualmente da ciascuna comunità, i quali hanno il compito di far osservare il regolamento. A tale scopo vengono dotati di "ampia autorità" e "braccio forte".

Il regolamento, che nel 1781 appare anche in versione a stampa, modificato in alcuni punti e rivisto nella forma, si compone di otto articoli. Il primo riporta le norme sull'educazione e sull'istruzione pubblica, intese come basi della "vera pulizia" e presupposti per la formazione del buon suddito, in vista anche della progettata apertura nel Territorio di scuole triviali a tenore dell'"Allgemeine Schulordnung" del 1774 sulla scuola pubblica obbligatoria. Il secondo riguarda la materia più rilevante ai fini del "buon ordine" - la sicurezza pubblica - e raccoglie le regole sui delitti di varia competenza, sul costume, sulla legittimazione delle presenze straniere, nonché quelle sulla vigilanza e sulle procedure da osservarsi al fine di mantenere l'area libera da vagabondi, questuanti, criminali e altra gente "sospetta" o oziosa. Alle disposizioni sugli animali nocivi fanno seguito le regole contro gli incendi, che rappresentano un'assoluta novità per il Territorio, privo in precedenza di qualsiasi normativa precauzionale in materia di fuoco, e quelle sulla conservazione delle strade. Anche in questo campo il regolamento stabilisce significativi cambiamenti rispetto al passato in quanto si conforma all'allora intrapresa riforma delle corvées (robotte), che gli abitanti delle ville e delle contrade hanno l'obbligo di prestare al comune in cambio dei diritti di pascolo e di "inquinato", definendone con precisione i tempi, la durata, la locazione e l'impiego. Il tutto a favore dell'efficienza, del risparmio e di un impegno meno gravoso per le comunità robottanti. Infine l'articolo sulle "Libertà dell'industria, abbondanza e buona qualità dei viveri", ispirato ai principi del libero mercato, visto come presupposto per il raggiungimento del benessere da parte del produttore agricolo come da parte del consumatore, e come ultimo quello sulla nettezza ed igiene pubblica.

Nella seconda parte del contributo l'autore si sofferma sugli effetti del regolamento nei primi anni dopo l'entrata in vigore, attingendo ai Giornali (verbali) della Commissione di polizia di campagna, preposta in seno alla Direzione agli affari del Territorio. Effetti positivi, che trovano riscontro nella realtà pratica di ogni giorno ed in una società migliorata nei costumi, più ordinata e organizzata, più sensibile ai dettami del buon governo ed anche più direttamente coinvolta nel far valere i principi del bene pubblico. Effetti, però, che si coniugano allo stesso tempo a situazioni complesse ed a numerosi aspetti problematici e controversi. Ad esempio la scarsa osservanza di certe regole di sicurezza e l'atteggiamento più o meno tollerante (degli stessi decani) nei confronti dei "vagabondi" e dei "questuanti", dovuto a motivazioni socioculturali e anche pratiche, connesse con il bisogno di mano d'opera agricola saltuaria. Oppure la posizione stessa del decano, che viene eletto dalla sua comunità per gestirne e rappresentarne gli interessi e che secondo il regolamento si ritrova a dover svolgere compiti spesso ingrati, tra i quali un capillare controllo sociale, irrispettoso perfino delle mura domestiche. Questioni queste, ed altre, che danno la giusta misura per valutare la portata del provvedimento e le scelte in certi casi irrealistiche dei governanti, come nel caso del fallimentare utilizzo dei decani per mantenere al corrente l'evidenza dei coscritti militari.

Il regolamento rappresenta ad ogni modo un passo importante nel percorso evolutivo dell'immediato retroterra triestino in quanto segna un avanzamento dal punto di vista organizzativo, gestionale e dell'affermazione del diritto.

Promuove un rapporto più ravvicinato tra il potere governativo ed una realtà locale, toccata direttamente dalle grandi trasformazioni del centro. Assume significato, non ultimo, anche in termini di maggiore riconoscimento di funzioni e ruoli. In conclusione l'autore si chiede, tra l'altro, quanto e in quale modo tutto ciò si riflette negli atteggiamenti e nelle relazioni tra le comunità territoriali e l'élite municipale, di fronte al contrasto di interessi che si profila sul piano della gestione e dei diritti sopra i terreni comunali? E ancora, come e in quale misura la rafforzata posizione del decano/suppano incide sui legami e sulle dinamiche sociali all'interno delle comunità?

Parole chiave: amministrazione pubblica, polizia, Trieste, agro triestino, Pietro Antonio Pittoni, 1777, "Regolamento di Pulizia di Campagna"

VIRI IN LITERATURA

- AST, CRG** - Archivio di Stato di Trieste, C. r. Governo del Litorale, b. 97, 100, 102, 104, 113, 257, 605, 606, 867.
- AST, CRG, b. 102**, Promemoria riguardante gl'affari di Pulizia, 16. 7. 1768.
- AST, CRG, b. 102**, Promemoria riguardante gl'affari di Pulizia, 12. 8. 1781.
- AST CRG, b. 102**, Regolamento di Pulizia di Campagna per il Territorio di Trieste, in Gorizia, Ces. Reg. Privilegiata Stamperia di Giacomo Tommasini, 1781.
- AST, CRG, b. 104, s.d.**, Istruzione per li Suppani delle Ville e Contrade del Territorio di Trieste, Trieste, Stamperia de' P. P. Armeni Mechitaristi.
- AST, CRG, b. 113, S. 12. 1778, Tabella...** - Tabella per la ripartizione delle Rebotte che contribuire deve il Territorio di Trieste per l'annuale ripparazione delle Strade Maestre
- BC, AD1** - Biblioteca civica di Trieste, Archivio Diplomatico, Polizia (Intruction für die allhiesige Polizey und Sicherheits Commission, Triest, 26/10/1775), 12 A 4/3.
- BC, AD2** - Polizia (Registro Generale riguardante gli affari li più rimarcabili di Pulizia. Principiando dall'Anno 1753 fino al 1785), 18 F 2.
- BC, AD3** - Polizia (Atti e documenti della Direzione di Polizia - Polizia e Annona, 1777, Istruzione Per li due Sig.ri Provisori della Città in qualità di Assessori della Ces.a e Regia Commissione di Pulizia, e Sicurezza pubblica dà Sua Imperial e Reale Maestà Clementissimamente stabilita in questa Città, e Porto Franco di Trieste), 12. 6. 1756, 1/1 F 16.
- Curjel, C. (1922)**: Trieste settecentesca. Napoli.
- Cusin, F. (1932)**: Le condizioni giuridico-economiche dell'agro triestino nel secolo XVIII. La Porta Orientale, II, 11. 3-15.
- Dorsi, P. (1989)**: "Libertà" e "legislazione". Il rapporto del barone Pittoni sullo stato della Città di Trieste e del suo Territorio (1786). Archeografo triestino, Serie IV, Vol. XLIX. Trieste, 137-185.
- Fabi, L. (1984)**: La carità dei ricchi. Povertà e assistenza nella Trieste laica e borghese del XIX secolo. Milano.
- Kandler, P. (1846)**: Del territorio di Trieste. L'Istria, 25.6., 180182.
- Kandler, P. (1861)**: Raccolta delle leggi, ordinanze e regolamenti speciali per Trieste. Trieste.
- Pahor, D. (1970)**: Pregled razvoja osnovnega soštva na zahodnem robu slovenskega ozemlja. V: Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969. Ljubljana, 235-337.
- Pahor, S. (1972)**: Upravno politične razdelitve občine Trst. V: Jadranski koledar 1973. 72-80.
- Schiffner, C. (1937)**: Le origini dell'irredentismo triestino (1813-1816), Udine.
- Sonnenfels, J. v. (1786)**: Grundsätze der Polizei, Handbuch und Finanz. Wien.
- Tamaro, A. (1942/43)**: Fine del Settecento a Trieste. Lettere del barone P. A. Pittoni (1782-1801). Archeografo triestino, Serie IV, Vol. V-VI. Trieste, 3-429.
- Trisciuzzi, L. - De Rosa, D. (1986)**: I bambini di sua Maestà. Esposti e orfani nella Trieste del '700. Milano.
- Vilfan, S. (1961)**: Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana.
- Vilfan, S. (1995)**: Policija, Enciklopedija Slovenije, 9. 69-70.
- Žontar, J. et al. (1988)**: Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur bis 1918 - Piročniki in karte o organizacijski strukturi - Manuali e carte sulle strutture amministrative. Graz-Klagenfurt-Ljubljana-Gorizia-Trieste.